

ВЗАЄМОДІЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ З ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ

ДОВІДНИК

ОБСЕ

Організація з безпеки та
співробітництва в Європі
Координатор проектів в Україні

МІНІСТЕРСТВО
ОБОРОНИ УКРАЇНИ

ВЗАЄМОДІЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ З ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ

ДОВІДНИК

Довідник розроблено в рамках міжнародного проекту «Посилення демократичного контролю над Збройними Силами України у сфері взаємодії з громадянським суспільством», який здійснюється Міністерством оборони України та Координатором проектів ОБСЄ в Україні в 2021 році.

Взаємодія Збройних сил України з громадянським суспільством: довідник / [Кравченко Л.О., Нікітюк Т.А., Лукічов В.Л., Арнаутова В.В.]; за заг. ред. Л.О. Кравченко. – К., 2021. – 48 с.

Автори: Л.О. Кравченко (розд. 1, 2, 3, 4), Т.А. Нікітюк (розд. 1, 2, 3, 4, 5), В.Л. Лукічов (розд. 6), В.В. Арнаутова (розд. 7).

Тимофій Нікітюк, експерт з демократичного контролю над збройними силами (напрямок: взаємодія ЗСУ з громадянським суспільством).

Людмила Кравченко, експертка з демократичного контролю над збройними силами (напрямок: функціонування мови в суспільстві та в ЗСУ), канд. філолог. наук.

Володимир Лукічов, експерт з демократичного контролю над збройними силами (напрямок: права та свободи військовослужбовців ЗСУ), канд. військових наук.

Вікторія Арнаутова, експертка з демократичного контролю над збройними силами (напрямок: рівні права та можливості для жінок і чоловіків у ЗСУ), канд. психолог. наук.

У довіднику подано основи взаємодії громадянського суспільства зі Збройними силами України, а також систематизований досвід діяльності Збройних сил України щодо створення структур для взаємодії із громадянським суспільством та досвід співпраці з громадськістю. Розкрита роль громадських організацій у захисті прав і свобод військовослужбовців, інтеграції гендерної політики в оборонному секторі.

Цей довідник укладений з метою надати необхідну інформацію для керівників усіх рівнів військового управління, в обов'язки яких входить взаємодія з громадськістю.

Організація з безпеки та співробітництва в Європі
Координатор проектів в Україні

Усі права захищені. Жодна частина цього довідника не може бути відтворена, збережена в пошуковій системі, передана або використана у будь-якій формі або будь-якими засобами – електронними, механічними, копіюванням, записом або іншим чином – без дозволу авторів або покликання на видання.

У цій публікації висловлено виключно погляди авторів. Вони необов'язково відображають офіційну позицію Координатора проектів ОБСЄ в Україні.

■ СКОРОЧЕННЯ

АТО – антитерористична операція

АТЦ – антитерористичний центр

БМП – бойова машина піхоти

БВПД – безоплатна вторинна правова допомога

ВВП – валовий внутрішній продукт

ВПО – внутрішньо переміщена особа

ВЦА – військово-цивільна адміністрація

ГО – громадська організація

ЗМІ – засоби масової інформації

ЗСУ – Збройні сили України¹

НАТО – Організація Північноатлантичного договору

ОГС – організації громадянського суспільства

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ООС – операція Об'єднаних сил

Профспілка – Професійна спілка працівників Збройних сил України

ПТСР – посттравматичний стресовий розлад

РНБО – Рада національної безпеки і оборони України

УВКПЛ ООН – управління Верховного комісара ООН з прав людини

УЦВС (англ. CIMIC) – управління цивільно-військового співробітництва

ЦВС – цивільно-військове співробітництво

¹ Тут і далі *Збройні сили України* пишемо відповідно до чинного правопису (Український правопис Київ: «Наукова думка», 2019. С. 83), окрім назв офіційних документів.

ЗМІСТ

Скорочення	3
Зміст	4
Розділ 1. Основи взаємодії Збройних сил України з громадянським суспільством (Людмила Кравченко, Тимофій Нікітюк)	5
1.1. Громадянське суспільство	5
1.2. Причини, мета і переваги взаємодії Збройних сил України з громадянським суспільством.	7
Розділ 2. Нормативно-правова база взаємодії Збройних сил України з громадськістю (Людмила Кравченко, Тимофій Нікітюк)	10
2.1. Українська нормативно-правова база у сфері взаємодії ЗСУ з громадянським суспільством	10
2.2. Міжнародна нормативно-правова база у сфері взаємодії збройних сил із громадянським суспільством	17
Розділ 3. Органи, організації та структури із взаємодії Збройних сил України з громадянським суспільством (Людмила Кравченко, Тимофій Нікітюк)	19
3.1. Консультативно-дорадчі органи при Міністерстві оборони України як засіб взаємодії ЗСУ з громадськістю	19
3.2. Структури, органи та організації в ЗСУ для взаємодії з громадянським суспільством	23
Розділ 4. Громадські організації як можливі партнери у взаємодії зі Збройними силами України (Людмила Кравченко, Тимофій Нікітюк)	27
4.1. Види громадських організацій за напрямками їхньої діяльності	27
4.2. Типи громадських організацій за територіальною ознакою	29
4.3. Фінансова підтримка громадянського суспільства	31
Розділ 5. Алгоритм побудови ефективної взаємодії представників Збройних сил України та громадянського суспільства (Тимофій Нікітюк)	33
Розділ 6. Роль громадських організацій у захисті прав і свобод військовослужбовців (Володимир Лукічов)	37
6.1. Армія і суспільство	37
6.2. Цивільний контроль над Збройними силами України через громадські об'єднання	39
Розділ 7. Роль громадських організацій у гендерній інтеграції в Збройних силах України (Вікторія Арнаутова)	41
7.1. Роль громадянського суспільства в процесі демократичного цивільного контролю над Збройними силами України	41
7.2. Врахування гендерного підходу в процесі демократичного цивільного контролю над ЗСУ	42
Література	44
Перелік нормативно-правових актів	45

РОЗДІЛ 1. ОСНОВИ ВЗАЄМОДІЇ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ З ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ

Зараз більшість громадян України мало поінформована, які завдання виконують Збройні сили України, які у них є проблеми, чи вирішують ці проблеми державні керівники, які досягнення мають військові частини і чи потребує військовослужбовець допомоги від суспільства, яке він охороняє від зовнішніх загроз.

Що ж до громадськості, то у засобах масової інформації практично немає інформації про різновекторну діяльність громадських організацій, особливо це стосується взаємодії громадських організацій із силовими структурами, зокрема зі Збройними силами України. Винятком є волонтерський рух, який активно підтримує Збройні сили України у зоні бойових дій.

1.1. Громадянське суспільство

Громадянське суспільство є невід’ємною частиною механізму, який забезпечує функціонування демократичних інституцій і стабільність політичної та соціально-економічної системи будь-якої країни. Воно робить вагомий внесок у розвиток надійної та збалансованої державної політики. Успішна співпраця між органами влади та громадськими організаціями є важливим складником у створенні сприятливих умов для розвитку громадянського суспільства. Активні члени суспільства, об’єднуючись і створюючи різноманітні громадські організації, стають невід’ємною частиною громадянського сектору².

Громадянське суспільство – це сукупність недержавних організацій, які представляють волю та інтереси громадян для здійснення та захисту прав і свобод³. Функціонування громадянського суспільства неможливе без громадянина як самостійного члена суспільства (як індивіда), який виявляє свою активність і є корисним для громади (див. Рис. 1).

В Україні нараховують більше 100 тисяч громадських організацій (далі ГО) і більше 14 мільйонів членів громадських організацій. Протягом 2016–2020 років кількість інститутів громадянського суспільства суттєво зростає. За даними Державної служби статистики України, відбулося збільшення кількості юридичних осіб за організаційно-правовими формами господарювання: громадських організацій збільшилося на 22149 (з 70321 організації станом на 1 січня 2016 року до 92470 організацій станом на 1 січня 2021 року), громадських спілок – на 1122 (з 753 до 1875 відповідно), благодійних організацій – на 4428 (з 15384 до 19812 відповідно), релігійних організацій – на 3390 (з 23261 до 26651 відповідно), творчих спілок (інших професійних організацій) – на 38 (з 279 до 317 відповідно), професійних спілок та їх об’єднань – на 2392 (з 26321 до 28713 відповідно), органів самоорганізації населення – на 234 (з 1415 до 1649 відповідно)⁴.

Громадські організації часто є двигунами просування нових проєктів, законів, інституційних рішень, що суттєво впливає на розвиток суспільства в Україні.

² Lukichov V, Nikitiuk T, Kravchenko L. Civil Society in Donbas, Ukraine: Organizations and Activities / Copy-editor: dr Grazvydas Jasutis, Richard Steyne. – Geneva (Switzerland): DCAF – Geneva Centre for Security Sector Governance, Design & layout: DTP Studio, 2021. – P.1. URL : <https://www.dcaf.ch/civil-society-donbas-ukraine-organizations-and-activities> (дата звернення: 12.07.2021).

³ Закон України Про громадські об’єднання. // Верховна Рада України. Офіційний сайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (дата звернення: 12.07.2021).

⁴ Проєкт Указу Президента України «Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки» // Урядовий портал. 17 червня 2021. URL : https://docs.google.com/document/d/1N9y3XeZ_W5eFE3aKNTm5KHtS2FEmqd8h/edit (дата звернення: 12.07.2021).

Рисунок 1

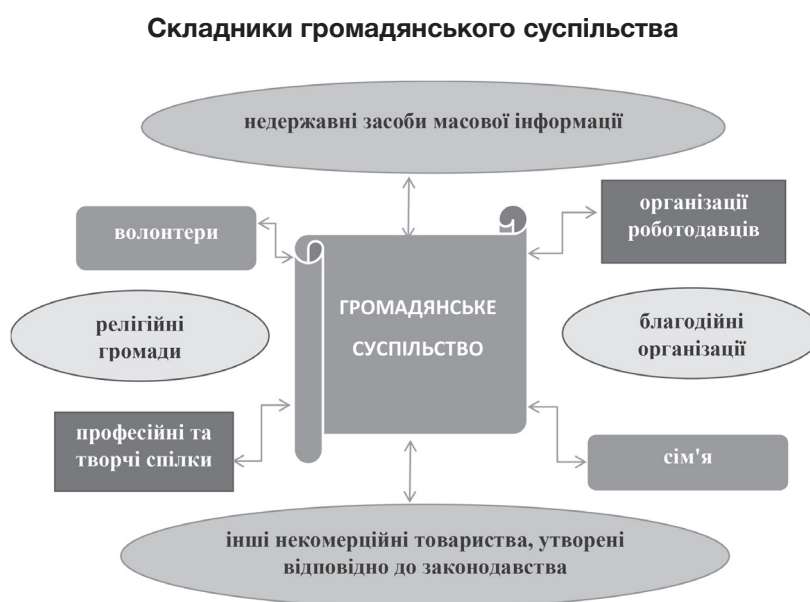

Серед численних напрямів діяльності інститутів громадянського суспільства можна виокремити найбільш поширені. Серед них такі:

- самоорганізація групи індивідів для реалізації своїх інтересів або розв’язання своїх проблем;
- консолідація громадян для відстоювання загальних конституційних прав (свобода слова, гендерна рівність тощо), унаслідок чого заповнюються прогалини в публічній системі соціальних послуг, охорони здоров’я, освіти, культури тощо;
- об’єднання громадян для взаємодії із державною владою щодо підтримки її політики або, навпаки, для протидії владі шляхом організації протестів, формування громадської думки для спонукання влади до певних перетворень у суспільстві⁵.

Складниками громадянського суспільства є волонтери, професійні та творчі спілки, організації роботодавців, благодійні організації, релігійні громади, органи самоорганізації населення; недержавні засоби масової інформації, інші некомерційні товариства, утворені відповідно до законодавства, зрештою окрема сім’я (див. Рис. 2).

Рисунок 2

⁵ Закон України «Про громадські об’єднання» // Верховна Рада України. Офіційний сайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (дата звернення: 12.07.2021).

1.2. Причини, мета і переваги взаємодії Збройних сил України з громадянським суспільством

Взаємодія між громадянським суспільством і Збройними силами України в аспекті матеріально-технічного, психологічного і культурно-просвітницького напрямів повинна, з одного боку, сприйматися дуже позитивно, як ознака достатньо розвинутого громадського сектору в країні, але, з іншого боку, це може бути й виявом недостатнього рівня забезпечення державою всіх необхідних умов ефективного функціонування збройних сил. Ситуація тісної взаємодії між збройними силами і громадськістю, яка склалася з 2014 року і подекуди зберігається до сьогодні (маємо на увазі різноманітну допомогу збройним силам), можлива тільки за умов війни, коли йдеться про загрозу самому існуванню держави. Справжню боєздатність збройних сил неможливо забезпечити за допомогою волонтерського руху, її повинна забезпечувати держава. Тому в розвинених країнах у мирний час громадська активність зосереджується здебільшого на системному контролі виконання державою своїх зобов'язань перед збройними силами.

Сьогодні можемо спостерігати, що деякі держави намагаються обмежувати права своїх громадян або створюють системи тотального контролю, прикриваючи свої дії захистом людей або безпекою держави. Це шлях держав від демократії до диктатури. Там, де слабке громадянське суспільство, там формується тоталітарна система. Тільки шляхом ефективної взаємодії інститутів громадянського суспільства з державою можна поступово обмежувати державне втручання в економічне, соціальне, культурне та особисте життя громадян.

Збройні сили є складником будь-якої держави і, звісно ж, є велика спокуса використати цю силу в інтересах групи людей, які опинились на керівних посадах. І щоб цього не трапилось, у державі має розвиватися громадянська активність, має бути взаємодія збройних сил з активною частиною суспільства, а також повинен бути контроль за діями держави і збройних сил, зокрема, з боку громадськості.

Можна констатувати, що наявність громадянського суспільства є запорукою становлення демократії в державі та й взагалі фактом її існування. Розвинуте громадянське суспільство є невід'ємною частиною всіх демократичних правових держав світу.

Україна в 1991 році проголосила свою незалежність і створила збройні сили для забезпечення власної воєнної безпеки та оборони, а з прийняттям Конституції у 1996 році заявила, що буде розвиватися як суверенна, незалежна, демократична, соціальна, правова держава. Це передбачає наявність активного та позитивного контакту між всіма державними структурами та громадянами, що уможливило розвинуте громадянське суспільство.

Хто ж може взаємодіяти зі Збройними силами України? Передусім це Президент України, який є Верховним Головнокомандувачем ЗСУ, Кабінет Міністрів України, який планує і здійснює фінансування ЗСУ, Верховна Рада України, яка затверджує це фінансування, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, суди, громадськість (див. Рис. 3).

Ця взаємодія охоплює широкий спектр проблем, а саме:

- характер ставлення населення до збройних сил (рівень довіри, ступінь впевненості в їх здатності захистити суспільство і державу);
- наявність демократичного контролю з боку інститутів громадянського суспільства;
- престиж військової служби та професії військовослужбовця;
- моральна готовність населення до захисту своєї Вітчизни і підтримки збройних сил;
- готовність суспільства на матеріальні витрати щодо утримання та забезпечення нормального функціонування армії та ін.⁶

У статті 11 Закону України «Про Збройні Сили України» вказано, що Збройні сили України провадять свою діяльність на засадах:

- вірності конституційному обов'язку та військовій присязі;

⁶ Тощенко Ж.Т. Взаємодія суспільства і Армії: людський вимір // Політична соціологія. К. 2014. URL : https://stud.com.ua/60952/sotsiologiya/politichna_sotsiologiya (дата звернення: 12.07.2021).

- верховенства права, законності та гуманності, поваги до людини, її конституційних прав і свобод;
- гласності, відкритості для демократичного цивільного контролю⁷.

Саме тут ми бачимо першу згадку про необхідність взаємодії Збройних сил України із громадськістю через демократичний цивільний контроль.

Рисунок 3

Суб'єкти взаємодії зі Збройними силами України

Поняття взаємодії між Збройними силами України та громадянським суспільством можна сформулювати як їх взаємний вплив один на одного (через діяльність або бездіяльність), а також використання можливостей один одного для досягнення спільної мети та отримання спільного результату способами та методами, що не забороняються законом.

Мета, яка об'єднує Збройні сили України та громадянське суспільство – це «захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки» (стаття 17 Конституції України). Це є «найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу»⁸. Це той наріжний камінь, на якому повинна ґрунтуватись діяльність Збройних сил України під час взаємодії із громадянським суспільством.

Дуже важливо, щоб обидві сторони розуміли в чому ж полягають **переваги**, позитив, необхідність або користь від їхньої взаємодії.

Для військових структур ефективна взаємодія із громадськістю сприяє:

- 1) створенню механізму незалежного моніторингу щодо забезпечення військових потреб;
- 2) підвищенню соціального захисту військовослужбовців;
- 3) є запобіжником від корупції.

Зрозуміло, що громадськість не може забезпечувати військовослужбовців харчуванням, речами, технікою, озброєнням тощо, а також не може забезпечити соціальний захист військовослужбовців. Але громадськість може завдяки розгалуженості громадських організацій, досвідченості, мобільності та креативності окремих членів громадських організацій проводити моніторинг якості, повноти, відповідності, своєчасності такого забезпечення, висвітлювати проблемні питання, які стосуються матеріального забезпечення ЗСУ та популяризувати позитивні практики й дії військового керівництва.

⁷ Закон України «Про Збройні Сили України» // Верховна Рада України. Офіційний сайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text> (дата звернення: 12.07.2021).

⁸ Конституція України // Верховна Рада України. Офіційний сайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.07.2021).

Що ж до питань соціального захисту, то громадськість має багаторічний досвід проведення різноманітних заходів не тільки для підвищення соціального захисту військовослужбовців, а й для надання соціальної допомоги, яка не передбачена законами.

Для суспільства ефективна взаємодія із військовими структурами є:

- 1) запорукою спокою у повсякденному житті;
- 2) гарантією дотримання прав людини як в армії, так і в суспільстві загалом;
- 3) дієвим контролем доцільного використання бюджетних коштів.

Не менш важливе для суспільства питання дотримання прав людини в силових структурах і, зокрема в Збройних силах України. Чи зможе військовослужбовець, громадські права якого постійно порушуються, утриматись від порушення прав інших громадян? Питання риторичне. Беручи до уваги, що у військовій структурі є зброя, то для цивільного населення дуже важливо бути впевненими, що ця структура використає свою силу для захисту держави від зовнішньої агресії, а не для вирішення політичних замовлень в середині держави для обмеження прав і свобод громадян.

Контроль доцільного використання бюджетних коштів також важливий. Як і будь-який державний орган, Міністерство оборони України повинне звітувати про виділені кошти на діяльність Збройних сил України. Громадськість має знати, що ці кошти йдуть на підвищення обороноздатності держави.

Варто констатувати, що взаємодія Збройних сил України із громадянським суспільством вже відбувається, і доволі ефективна. А яким чином вона здійснюється, які суб'єкти до цього залучені і які конкретні результати маємо (важливі для ЗСУ та громадянського суспільства) подано на рисунку 4 (див.Рис. 4).

Рисунок 4

Ефективна взаємодія ЗСУ із громадянським суспільством

РОЗДІЛ 2. НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА ВЗАЄМОДІЇ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ З ГРОМАДСЬКІСТЮ

Держава повинна створити ситуацію правової захищеності громадян, сформувати сприятливе правове поле для діяльності створюваних ними громадських інститутів⁹. Відповідно діяльність ЗСУ в аспекті взаємодії з громадськістю регламентують закони, укази, рішення, постанови та ін.

Підґрунтям для взаємодії Збройних сил України з громадянським суспільством є низка документів українського та міжнародного законодавства, які необхідно офіцерам враховувати та керуватись ними під час планування своєї діяльності щодо взаємодії із громадянським суспільством.

2.1. Українська нормативно-правова база у сфері взаємодії ЗСУ з громадянським суспільством

Подаємо перелік українських законодавчих актів та різноманітних указів, наказів, рішень, які регламентують питання взаємодії збройних сил з громадянським суспільством:

- Конституція України, від 28 червня 1996 року;
- Закон України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 року;
- Закон України «Про Збройні Сили України» від 6 грудня 1991 року;
- Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року;
- Закон України «Про волонтерську діяльність» від 19 квітня 2011 р.
- Указ Президента України «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» від 26 лютого 2016 року, у якому додана «Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки» (**втратив чинність**);
- Указ Президента України № 487/2021 від 27 вересня 2021 року «Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки»¹⁰;
- Указ Президента України №473/2021 від 17 вересня 2021 року «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року “Про Стратегічний оборонний бюлетень України”»;
- Указ Президента України №121/2021 від 25 березня 2021 року «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року “Про Стратегію воєнної безпеки України”»;
- Доктрина публічного спілкування, схвалена Головнокомандувачем ЗСУ 25.09.2020 року.
- Наказ Міністра оборони № 612 від 22.11.2017 «Про затвердження Концепції стратегічних комунікацій Міністерства оборони України та Збройних Сил України»;

⁹ Взаємодія держави та інститутів громадянського суспільства. Роз'яснення від Міністерства юстиції України, від 3.02.2011 року // Верховна Рада України. Офіційний сайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0018323-11#Text> (дата звернення: 18.06.2021).

¹⁰ Уряд схвалив проект Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021 – 2026 роки // Урядовий портал. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-shvaliv-proekt-nacionalnoyi-strategiyi-spriyannya-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva-v-ukrayini-na-2021-2026-roki?v=60cb418401819> (дата звернення: 18.06.2021).

Розглянемо ці документи детальніше.

Конституція України (прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року)

«**Стаття 17.** Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, **справою всього Українського народу.**»

Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються **на Збройні сили України**».

У цій статті спочатку зазначено, що захист держави є справою Українського народу, а потім виокремлена роль Збройних сил України у питанні оборони України. На нашу думку, законодавець чітко поставив пріоритети та вказав важливу роль «всього Українського народу» у захисті суверенітету України. Саме це необхідно усвідомити, прийняти та використовувати у своїй діяльності керівникам військових підрозділів. Саме факт спільної мети щодо захисту країни повинен об'єднувати Збройні сили України та громадянське суспільство під час пошуку шляхів і засобів взаємодії для підвищення якості, спроможності, ефективності військових підрозділів під час виконання своїх завдань за призначенням.

Закон України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 року

«**Стаття 1.** Поняття громадського об'єднання

п.1. Громадське об'єднання – це добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів.

п.3. Громадська організація – це громадське об'єднання, засновниками та учасниками якого є фізичні особи».

Це дуже важливі пункти, оскільки в попередньому Законі України «Про громадські об'єднання» від 1992 року було зазначено, що громадські об'єднання можуть захищати інтереси тільки членів **своєї** організації. У Законі 2012 року ці обмеження прибрані, що значно розширило можливості громадських об'єднань у захисті прав громадян України (важливо, що громадяни можуть і не бути членами цих організацій).

«**Стаття 3.** Принципи утворення і діяльності громадських об'єднань

ч.1. Громадські об'єднання утворюються і діють на принципах:

п.3. вільного вибору території діяльності»

Ця стаття дає розуміння кордонів діяльності будь-якого громадського об'єднання. У ній чітко зазначено, що **цих кордонів немає**. Наприклад, громадська організація, яка зареєстрована в Миколаєві, може провадити свою діяльність в Києві, або Ужгороді, або на всій території України. Таким чином, щоб громадське об'єднання діяло на всій території України, йому не потрібно мати всеукраїнський статус.

«**Стаття 21** Права громадських об'єднань

ч.1. Для здійснення своєї мети (цілей) громадське об'єднання **має право:**

- 1) вільно поширювати інформацію про свою діяльність, пропагувати свою мету (цілі);
- 2) звертатися у порядку, визначеному законом, до органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб з пропозиціями (зауваженнями), заявами (клопотаннями), скаргами;
- 3) одержувати у порядку, визначеному законом, публічну інформацію, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації;
- 4) брати участь у порядку, визначеному законодавством, у розробленні проєктів нормативно-правових актів, що видаються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування і стосуються сфери діяльності громадського об'єднання та важливих питань державного і суспільного життя;
- 5) проводити мирні зібрання;
- 6) здійснювати інші права, не заборонені законом».

У цій статті бачимо, наскільки широкі можливості громадських організацій щодо взаємодії з державними структурами і зі Збройними силами України, зокрема. Завдяки цим правам громадськість дуже часто стає в авангарді змін, потрібних суспільству для ефективного розвитку. Саме тому громадські організації мають можливість здійснювати свою діяльність в інтересах громадян там, де держава поки що неспроможна це робити.

Закон України «Про Збройні Сили України» від 6 грудня 1991 року

«**Стаття 17.** Обмеження політичної діяльності у Збройних Силах України

ч.2. Військовослужбовці **можуть бути** членами громадських організацій, за винятком організацій, статутні положення яких суперечать засадам діяльності Збройних Сил України, і можуть брати участь у їх роботі **у вільний** від обов'язків військової служби час, коли вони вважаються такими, що не виконують обов'язків військової служби».

У статті прописано, що військовослужбовці за певних умов і всупереч обмежень можуть бути членами громадських організацій. Обмеження є одне: громадська організація не повинна вести діяльність, яка суперечить засадам діяльності Збройних сил України. Також у статті вказана всього одна умова, яку треба враховувати військовослужбовцю: можна брати участь у діяльності громадської організації тільки у вільний від обов'язків військової служби час. Отже, військовослужбовець у свій вихідний день або після завершення робочого дня має право, як звичайний громадянин України, брати активну участь у діяльності громадської організації.

Рекомендація (яка не прописана в Законі): можна порадити військовослужбовцю брати участь у роботі громадських організацій у цивільному одязі.

Ця ж стаття регулює діяльність профспілок у Збройних силах України.

«**Статті 17.** ч. 6. Функціонування професійних спілок **працівників**, які уклали трудовий договір зі Збройними Силами України, здійснюється відповідно до Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності»».

Дуже важливо пам'ятати, що дія цього пункту статті 17 стосується **тільки** осіб, які працюють у Збройних силах України, а не військовослужбовців. Лише працівники ЗСУ мають право створювати профспілки.

А ось щодо політичної діяльності військовослужбовців, то вони не можуть бути членами політичних партій, як і членами профспілки. Це категорично заборонено. Однак у Законі немає обмежень щодо публічної діяльності військовослужбовця, у тому числі і політичної. У цій же статті у ч.1 зазначено, що «військовослужбовці **зупиняють** членство у політичних партіях та професійних спілках на період військової служби».

Таким чином, військовослужбовці строкової служби і військовослужбовці, що уклали контракт, не мають права належати ні до профспілкових організацій, ні до політичних партій, однак вони можуть бути членами громадських організацій.

Указ Президента України «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» від 26 лютого 2016 року, у якому додана «Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки» (втратив чинність у 2020 році)

Указ Президента України «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» від 26 лютого 2016 року, у якому додана «Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки» **вже не є чинним**, але він дуже важливий для розуміння динаміки розвитку громадянського суспільства в Україні. Адже саме він дозволив затвердити розроблену вперше Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства аж на чотири роки (2016–2020 роки).

Розроблення та прийняття Стратегії було зумовлено зростанням ролі громадянського суспільства у всіх сферах – **від просування реформ до надання** волонтерської допомоги Збройним силам України, іншим військовим формуванням під час дії особливого періоду.

Основними пріоритетами Стратегії були:

- 1) створення сприятливих умов для формування та інституційного розвитку організацій громадянського суспільства;
- 2) забезпечення ефективних процедур участі громадськості під час формування та реалізації державної, регіональної політики, вирішення питань місцевого значення;
- 3) стимулювання участі організацій громадянського суспільства в соціально-економічному розвитку України;
- 4) створення сприятливих умов для міжсекторальної співпраці¹¹.

Серед ключових результатів реалізації Стратегії можна назвати такі:

- скорочення термінів і спрощення процедури реєстрації неприбуткових організацій і запровадження електронної реєстрації громадських об'єднань;
- запровадження відкритих конкурсів для державної підтримки більшого кола громадських об'єднань, зокрема ГО ветеранів та осіб з інвалідністю;
- внесення до Верховної Ради законопроекту про публічні консультації;
- розроблення рекомендацій для органів місцевого самоврядування щодо внесення до статутів територіальних громад низки інструментів громадської участі;
- удосконалення механізму діяльності громадських рад при органах виконавчої влади, зокрема передбачення електронного рейтингового голосування для формування складу цих рад;
- схвалення Концепції розвитку громадянської освіти;
- розроблення електронної платформи «ВзаємоДія» для комунікації органів виконавчої влади з громадськістю.

Загалом на початок 2021 року було виконано понад 60 % завдань Стратегії, а ще близько 40 % — перебувало на стадії виконання¹².

**Указ Президента України № 487/2021 від 27 вересня 2021 року
«Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства
в Україні на 2021–2026 роки»**

Цей документ замінив попередню Стратегію, розроблену в 2016 році. Він був схвалений на засіданні Кабінету Міністрів України 16 червня 2021 року. У новій Стратегії написано, що має зробити держава, уряд, органи місцевого самоврядування для створення сприятливих умов розвитку громадянського суспільства.

Стратегічні напрями визначені практично такі ж, як і у попередньому документі, розробленому для 2016–2020 років. Їх чотири. Кожен із них лише поглиблений обґрунтуванням напрямку, стратегічними завданнями та очікуваними результатами.

«Розділ V. Стратегічні напрями

1. Забезпечення ефективних процедур громадської участі у формуванні та реалізації державної політики на національному та регіональному рівнях, вирішенні питань місцевого значення.
2. Створення сприятливих умов для формування та інституційного розвитку інститутів громадянського суспільства
3. Стимулювання участі інститутів громадянського суспільства в соціально-економічному розвитку України
4. Створення сприятливих умов для міжсекторальної співпраці»¹³.

¹¹ Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки // Верховна Рада України. Офіційний сайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2016#n25> (дата звернення: 18.06.2021).

¹² Єгорова Анна, Кривошеєв Дмитро. Треба налаштуватися на довгий діалог: Олександр Ярема про співпрацю влади та громадськості // Реанімаційний Пакет Реформ. 26.01.2021. URL : <https://rpr.org.ua/news/treba-nalashtovuvatysia-na-dovhyy-dialoh-oleksandr-yarema-pro-spivpratsiu-vlady-ta-hromads-kosti/> (дата звернення: 18.06.2021).

¹³ Указ Президента України «Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки» // Урядовий портал. 17 червня 2021. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/4872021-40193> (дата звернення: 12.11.2021).

Указ Президента України №473/2021 від 17 вересня 2021 року «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року “Про Стратегічний оборонний бюлетень України”»¹⁴

Цей документ нам цікавий тим, що він призначений для оборонного сектору, для силових структур, «спрямований на забезпечення практичної реалізації положень Воєнної доктрини України та Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України», і саме в ньому окреслена велика роль громадянського суспільства в підвищенні ефективності діяльності Міністерства оборони України.

Пункт 4.1. «Досягнення перспективної моделі сил оборони та набуття визначених оборонних спроможностей здійснюватиметься з урахуванням актуальних та потенційних воєнно-політичних загроз і викликів та ресурсних можливостей шляхом імплементації таких стратегічних цілей розвитку сил оборони, сформульованих на основі визначених у Стратегії воєнної безпеки України цілей, пріоритетів і основних завдань реалізації державної політики у воєнній сфері, сферах оборони і військового будівництва та основних напрямів реалізації воєнної політики України:

стратегічна ціль 1 – ефективний оборонний менеджмент і система об'єднаного керівництва силами оборони та військового управління у Збройних Силах України, що здійснюються **на засадах демократичного цивільного контролю**, інших принципах і стандартах НАТО».

Пункт 4.2. «Стратегічні цілі розвитку сил оборони будуть реалізовані шляхом виконання таких завдань. Стратегічна ціль 1. Ефективний оборонний менеджмент і система об'єднаного керівництва силами оборони та військового управління у Збройних Силах України, що здійснюються **на засадах демократичного цивільного контролю**, інших принципах і стандартах НАТО.

Очікуваний результат – поєднані та інтегровані процеси організації всеохоплюючої оборони України, об'єднаного керівництва силами оборони і військового управління у Збройних Силах України та оборонного менеджменту забезпечують ефективне реагування на виклики та загрози у воєнній сфері».

Підпункт 1.2.5. «Організація та підтримка руху опору.

Завдання 1.3. Керівництво силами оборони **на засадах демократичного цивільного контролю**.

Очікувані результати – система об'єднаного керівництва силами оборони та військового управління у Збройних Силах України як складова системи управління державою спрямована на використання всього воєнного, економічного, соціального, іншого потенціалу для всеохоплюючої оборони України **на засадах демократичного цивільного контролю** над силами оборони, удосконалене законодавство у сфері оборони системно та вичерпно регулює відносини у сфері оборони України з урахуванням відповідних принципів і стандартів НАТО та ЄС».

Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року

«Стаття 10. Громадський нагляд

п.1. Громадяни України беруть участь у здійсненні цивільного контролю через громадські об'єднання, членами яких вони є...

п.2. громадським об'єднанням, зареєстрованим у встановленому законом порядку, гарантується відповідно до Конституції і законів України, а також статутних положень можливість:

- 1) отримувати в установленому порядку від державних органів, зокрема від керівників складових сектору безпеки і оборони, інформацію з питань діяльності складових сектору безпеки і оборони, крім інформації з обмеженим доступом;
- 2) здійснювати дослідження з питань національної безпеки і оборони, публічно презентувати їх результати, створювати для цього громадські фонди, центри, колективи експертів тощо;
- 3) проводити громадську експертизу проектів законів, рішень, програм, представляти свої висновки і пропозиції для розгляду відповідним державним органам;
- 4) брати участь у громадських дискусіях та відкритих парламентських слуханнях з питань діяльності і розвитку сектору безпеки і оборони, питань правового і соціального захисту військовослужбовців та працівників розвідувальних та правоохоронних органів, зокрема звільнених у запас чи відставку, учасників бойових дій та членів їх сімей»¹⁵.

¹⁴ Указ Президента України №473/2021 від 17 вересня 2021 року «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року “Про Стратегічний оборонний бюлетень України // Урядовий портал. 17 червня 2021. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/4732021-40121> (дата звернення: 12.11.2021)

¹⁵ Закон України «Про національну безпеку України» // Верховна Рада України. Офіційний сайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 18.06.2021).

Громадські об'єднання є складовою системи демократичного цивільного контролю в Україні і можуть сприяти:

- дотриманню законності в діяльності військових організацій та захисту законних інтересів громадян України, які перебувають на службі у збройних силах;
- створенню умов, які унеможливають використання збройних сил для обмеження прав і свобод громадян або з метою повалення конституційного ладу;
- урахуванню громадської думки, пропозицій громадян та громадських організацій при обговоренні й ухваленні рішень з питань діяльності ЗСУ;
- виділенню у необхідних обсягах і раціональному використанню бюджетних коштів;
- своєчасному, повному і достовірному інформуванню суспільства про діяльність Збройних сил України¹⁶.

Закон України «Про волонтерську діяльність» від 19 квітня 2011 року

Появу цього закону пов'язують із чемпіонатом Європи з футболу в 2012 році, який проходив на території України. У цьому законі визначено, що волонтерська діяльність – це добровільна, безкорислива, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами та волонтерськими організаціями шляхом надання волонтерської допомоги. Зокрема, у першій редакції закону волонтерська діяльність здійснювалась за такими основними напрямками:

- 1) надання волонтерської допомоги з метою підтримки малозабезпечених, безробітних, багатодітних, бездомних, безпритульних, осіб, що потребують соціальної реабілітації;
- 2) здійснення догляду за хворими, інвалідами, самотніми, людьми похилого віку та іншими особами, які через свої фізичні, матеріальні чи інші особливості потребують підтримки та допомоги;
- 3) надання допомоги громадянам, які постраждали внаслідок стихійного лиха, екологічних, техногенних та інших катастроф, у результаті соціальних конфліктів, нещасних випадків, а також жертвам злочинів, біженцям;
- 4) надання допомоги особам, які через свої фізичні або інші вади обмежені в реалізації своїх прав і законних інтересів;
- 5) проведення заходів, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища, збереженням культурної спадщини, історико-культурного середовища, пам'яток історії та культури, місць поховання;
- 6) сприяння проведенню заходів національного та міжнародного значення, пов'язаних з організацією масових спортивних, культурних та інших видовищних і громадських заходів;
- 7) надання волонтерської допомоги для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру.

У 2015 році в Закон були внесені доповнення та розширено коло пріоритетних напрямів волонтерської діяльності, а саме:

- надання допомоги громадянам, які постраждали внаслідок надзвичайної ситуації техногенного чи природного характеру, дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції, у результаті соціальних конфліктів, нещасних випадків, а також жертвам злочинів, біженцям, внутрішньо переміщеним особам;
- надання волонтерської допомоги Збройним силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам державної влади під час дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції¹⁷.

¹⁶ Що забезпечує демократичний цивільний контроль в Україні? // Проектний Офіс Реформ Міністерства оборони України. URL : http://civilian.defence-reforms.in.ua/what_makes (дата звернення: 11.07.2021).

¹⁷ Мазій І. В. Історичні аспекти становлення волонтерської діяльності у соціальній та безпековій сфері в світі та в Україні // Державне управління: удосконалення та розвиток № 10, 2015. ТОВ "ДКС Центр". URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1174> (дата звернення 11.07.2021).

**Указ Президента України №121/2021 від 25 березня 2021 року
«Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року
“Про Стратегію воєнної безпеки України”»**

Це новий документ. У ньому значна роль відведена громадянському суспільству у питаннях розвитку спроможностей сил територіальної оборони та руху опору.

Серед цілей Стратегії виокремлено:

- потужна територіальна оборона, яка у взаємодії з рухом опору сприятиме підвищенню рівня обороноздатності держави, згуртуванню суспільства, **патріотичному вихованню громадян**, наданню обороні України всенародного характеру та **готовності населення до оборони держави**;
- професійний особовий склад Збройних сил України та інших складових сил оборони, який перебуває в центрі уваги держави, підтримується вдосконаленими системами кадрового менеджменту, підготовки до військової служби та **військово-патріотичного виховання молоді**, може бути в короткі строки посилений підготовленим і **вмотивованим військовим резервом**;

А серед основних завдань є такі:

- організація всеохоплюючої оборони України на основі реалізації заходів плану оборони України, удосконалення систем мобілізаційної підготовки та мобілізації, оперативного обладнання території держави, стратегічного розгортання сил оборони, ведення операцій силами оборони, розвитку спроможностей Збройних сил України щодо організації та керівництва територіальною обороною України, рухом опору та **підготовкою населення до оборони держави**;
- створення ефективної системи рекрутингу та комплектування сил оборони професійним, підготовленим і вмотивованим особовим складом, удосконалення мобілізаційної підготовки, облік військово-навченого людського ресурсу, **підготовка до військової служби та військово-патріотичне виховання молоді**, запровадження підготовки громадян до всеохоплюючої оборони України¹⁸.

Доктрина публічного спілкування від 25.09.2020 року

Доктрина публічного спілкування розроблена робочою групою офіцерів Управління зв'язків з громадськістю Збройних сил України з метою «створення та забезпечення функціонування дієвої та ефективної системи публічного спілкування представників Міністерства оборони України та Збройних сил України з суспільством, зовнішніми та внутрішніми аудиторіями»¹⁹.

У цьому документі детально розписані основи публічного спілкування військовослужбовців з представниками суспільства, визначені загальні принципи публічного спілкування (див. Рис. 5).

Рисунок 5

Загальні принципи публічного спілкування

¹⁸ Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року “Про Стратегію воєнної безпеки України”» // Верховна Рада України. Офіційний сайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text> (дата звернення: 18.06.2021).

¹⁹ Доктрина публічного спілкування // Нормативно-правова база. Міністерство оборони України. Офіційний сайт. С. 4. URL : https://www.mil.gov.ua/content/standarts/doktryna_pyblick_spiilk_20200919.pdf (дата звернення 11.07.2021).

У Доктрині підкреслено, що кожен військовослужбовець в очах суспільства є уособленням військової організації держави, а публічне спілкування є ефективним методом розвитку взаємовигідних відносин між суспільством та Збройними силами України.

«За своєю суттю публічне спілкування являє собою процес донесення, сприйняття, аналізу, взаєморозуміння, подальшого вираження, обміну інформацією для ефективного впливу на суспільну думку та мотивацію особового складу, формування позитивного іміджу ЗС України та негативного іміджу противника, що, в свою чергу, впливає на рівень обороноздатності України в цілому. У разі належного дотримання основних принципів публічного спілкування значно зростає рівень довіри та підтримки в суспільстві, що позитивно впливає на їх імідж та сприяє якісному виконанню завдань за призначенням»²⁰.

Наказ Міністра оборони № 612 від 22.11.2017

«Про затвердження Концепції стратегічних комунікацій Міністерства оборони України та Збройних Сил України»

Цей документ показує розуміння військовими значення встановлення стратегічних комунікацій із громадянським суспільством, а також визначає шляхи реалізації системи стратегічних комунікацій.

«п.2.8. Основними цілями розвитку стратегічних комунікацій Міністерства оборони та Збройних Сил є: формування довіри українського суспільства до воєнної політики держави, підтримка ним реформ у воєнній сфері та курсу з набуття Україною членства в НАТО; скоординованість дій державних органів та інших учасників стратегічних комунікацій під час об'єктивного інформування суспільства з питань, що стосуються оборони держави, підготовки і застосування Збройних Сил.

п.2.9. Основними складовими стратегічних комунікацій Міністерства оборони та Збройних Сил є: зв'язки з громадськістю, зв'язки з громадськістю у воєнній сфері, публічна дипломатія, інформаційні та психологічні операції.

п.4. У Міністерстві оборони та Збройних Силах визначено такі шляхи реалізації системи стратегічних комунікацій:

сприяння та підтримки процесу розвитку та налагодження зв'язків з громадськістю та зв'язків з громадськістю у воєнній сфері шляхом проведення інформаційних заходів цивільно-військового співробітництва, ведення проактивної комунікації із залученням ключових лідерів, проведенням публічних заходів для підвищення розуміння політики Міністерства оборони та Збройних Сил українським суспільством»²¹.

Виконання всіх перелічених вище вимог законів і юридичних документів, що регламентують взаємодію Збройних сил України з громадянським суспільством, потребує від командирів планової та наполегливої роботи.

2.2. Міжнародна нормативно-правова база у сфері взаємодії збройних сил із громадянським суспільством

Інформацію в цьому розділі наводимо для розуміння того, що в Україні регламентація взаємодії з громадянським суспільством не обмежується тільки національними законодавчими актами, а має й міжнародну законодавчу базу, ґрунтується на міжнародних нормах та стандартах, закріплених у низці документів, серед яких чільне місце посідають такі:

- Конвенція Міжнародної організації праці про свободу асоціації та захист права на організацію (1948 р.);
- Європейська Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (1950 р.);

²⁰ Доктрина публічного спілкування. Там само. С. 10–11.

²¹ Наказ Міністра оборони України від 22.11.2017 № 612 «Про затвердження Концепції стратегічних комунікацій Міністерства оборони України та Збройних Сил України» // Верховна Рада України. Офіційний сайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0612322-17#Text> (дата звернення 11.07.2021).

- Конвенція ООН проти корупції (2003 р.);
- Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи щодо правового статусу неурядових організацій у Європі (2007 р.);
- Конвенція Ради Європи про доступ до офіційних документів (2009 р.);
- Кодекс кращих практик участі громадськості в процесі прийняття рішень, ухвалений Конференцією міжнародних неурядових організацій Ради Європи (2009, 2019 р.);
- Резолюції Ради з прав людини Генеральної асамблеї ООН «Простір громадянського суспільства: створення та підтримка (в законодавстві та на практиці) безпечного й сприятливого середовища» (2013 р.) та «Простір громадянського суспільства» (2014 р.);
- Спільні рекомендації Венеціанської комісії та Бюро демократичних інститутів і прав людини (БДІПЛ) ОБСЄ з питань свободи об'єднань (2014 р.);
- Резолюція Генеральної асамблеї ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний розвитку в галузі сталого розвитку на період до 2030 року» (2015 р.);
- Рекомендації щодо сприяння більш ефективній участі об'єднань громадян у процесах прийняття державних рішень від учасників Форуму громадянського суспільства для презентації на додатковій нараді ОБСЄ з питань людського виміру (2015 р.);
- Керівні принципи щодо громадської участі у процесі прийняття політичних рішень, прийняті Комітетом міністрів Ради Європи (2017 р.);
- Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо необхідності посилення захисту і сприяння простору для громадянського суспільства в Європі (2018 р.);
- Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо участі громадян у місцевому публічному житті (2018 р.) та ін²².

Кожен із цих документів варто розглянути, але це величезний обсяг роботи, який може стати предметом аналізу окремого довідника.

²² Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021 – 2025 роки. URL : https://docs.google.com/document/d/1ebwVQFp-SKAIPZZK3S_0ATb_A-qrhgBi2M1mwGAbVDA/edit (дата звернення 11.07.2021).

РОЗДІЛ 3. ОРГАНИ, ОРГАНІЗАЦІЇ ТА СТРУКТУРИ ІЗ ВЗАЄМОДІЇ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ З ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ

3.1. Консультативно-дорадчі органи при Міністерстві оборони України як засіб взаємодії ЗСУ з громадськістю

Серед консультативно-дорадчих органів варто виокремити такі:

- Громадська рада при Міністерстві оборони України;
- Координаційна рада з питань розвитку козацтва в Україні;
- Рада у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України;
- Проектний офіс реформ (припинив своє функціонування в 2020 році).

Основними завданнями цих органів є:

- сприяння забезпеченню координації дій Міністерства оборони України з питань, що належать до компетенції консультативно-дорадчого органу;
- підготовка пропозицій щодо формування і реалізації державної політики у військовій сфері для підвищення її ефективності.

Громадська рада при Міністерстві оборони України

Рада була вперше утворена 8 листопада 2004 року. У Положенні про Громадську раду чітко окреслені регламентні процедури, напрями діяльності, завдання, мета. Пріоритетним напрямом діяльності Громадської ради є координація заходів з проведення консультацій між громадськими організаціями та Міністерством оборони України в процесі підготовки та реалізації прийнятих рішень, проведення громадської експертизи проектів нормативно-правових актів, участь у процесі демократичного цивільного контролю за Збройними силами України.

Серед основних завдань, які вирішує Громадська рада, такі: забезпечення врахування громадської думки у процесі підготовки та при виконанні рішень Міністерства оборони України, проведення консультацій військового відомства з громадськістю щодо формування і реалізації державної політики у військовій сфері тощо.

Громадська рада покликана сприяти зміцненню взаємозв'язків громадськості і військовослужбовців щодо налагодження спільної діяльності з питань підвищення престижу військової служби, соціального захисту військовослужбовців, формування та розвитку у військовослужбовців патріотизму, любові до України, відданості народові і Конституції України, соціальної і моральної відповідальності особового складу за захист суверенітету та територіальної цілісності України, зміцнення військової дисципліни і правопорядку.

До складу Громадської ради входять представники органів місцевого самоврядування, засобів масової інформації, професійних спілок, громадських організацій та інших об'єднань громадян, які створені відповідно до вимог чинного законодавства і напрями діяльності яких збігаються зі сферою діяльності Міністерства оборони України.

Щодо конкретних практичних дій, то Громадська рада:

- складає план проведення консультацій з громадськістю;
- подає пропозиції, висновки, а також аналітичні матеріали щодо вирішення питань у відповідній сфері, підготовки проєктів нормативно-правових актів, удосконалення роботи органу;
- здійснює громадський нагляд та моніторинг щодо забезпечення органом прозорості та відкритості своєї діяльності, дотриманням закону;
- інформує громадськість про свою діяльність, прийняті рішення та стан їх виконання;
- збирає, узагальнює та подає пропозиції громадськості щодо вирішення важливих питань;
- звітує про свою діяльність²³.

Остання Громадська рада юридично була створена у травні 2020 року, але фактично Міністр оборони України затвердив склад Громадської ради тільки 19 листопада 2020 року. До складу Громадської ради входять представники 27 інститутів громадянського суспільства²⁴.

Утворено вісім комітетів, а саме:

- з питань правового та соціального забезпечення;
- з питань медичного забезпечення військовослужбовців, осіб звільнених в запас і відставку та членів їхніх сімей;
- з питань соціального статусу військової служби, моралі, духовності та культури;
- з питань розвитку ЗСУ;
- з питань цифрової трансформації у военній сфері та оборонних кібертехнологій;
- з питань громадського моніторингу та громадських експертиз діяльності Міністерства оборони;
- з питань комунікацій з військово-цивільними адміністраціями та громадськими організаціями;
- з питань військово-патріотичного виховання військовослужбовців і молоді, фізичної культури та спорту²⁵.

За рік свого існування Громадська рада провела два засідання. На другому засіданні було ухвалене рішення про проведення громадських експертиз щодо виконання або ефективності в Міністерстві оборони України вимог законів та нормативно-правових актів:

- із забезпечення військовослужбовців житлом, розквартирування військ та землекористування;
- щодо роботи з кадрами;
- щодо організації державно-приватного партнерства та державно-приватної взаємодії у сферах інформатизації та кібербезпеки Збройних сил України²⁶.

Усі громадські експертизи торкаються дуже важливих аспектів життєдіяльності Збройних сил України.

²³ Положення про Громадську раду при Міністерстві оборони України // Громадська рада при Міністерстві оборони України. Міністерство оборони України. Офіційний сайт. URL : <https://www.mil.gov.ua/content/gromadska-rada/polozhennya.PDF> (дата звернення 11.07.2021).

²⁴ Склад Громадської ради при Міністерстві оборони України // Громадська рада при Міністерстві оборони України. Міністерство оборони України. Офіційний сайт. URL : https://www.mil.gov.ua/content/gromadska-rada/Sklad_Gromadsko%D1%97_radi_novij.PDF (дата звернення 11.07.2021).

²⁵ Структура Громадської ради при Міністерстві оборони України // Громадська рада при Міністерстві оборони України. Міністерство оборони України. Офіційний сайт. URL : https://www.mil.gov.ua/content/gromadska-rada/strukt_.pdf https://www.mil.gov.ua/content/gromadska-rada/Sklad_Gromadsko%D1%97_radi_novij.PDF (дата звернення 11.07.2021).

²⁶ Протокол № 2 засідання Громадської ради при Міністерстві оборони України // Протоколи засідань Громадської ради при Міністерстві оборони України (2020 р.). Міністерство оборони України. Офіційний сайт. URL : https://www.mil.gov.ua/content/gromadska-rada/prot_2.pdf (дата звернення 11.07.2021).

Координаційна рада з питань розвитку козацтва в Україні

Координаційну раду з питань розвитку козацтва в Україні **очолює** Міністр оборони України. До її складу входять заступники керівників п'яти центральних органів виконавчої влади (заступник Міністра освіти і науки, заступник Міністра внутрішніх справ, заступник Голови ДСНС, заступник Міністра культури, заступник Голови Адміністрації Держприкордонслужби) та керівники громадських організацій, статутна діяльність яких пов'язана з відродженням традицій козацтва в Україні (за їхньою згодою)²⁷.

Основними завданнями Координаційної ради є:

- відродження та розвиток історичних, патріотичних, військових та культурних традицій козацтва в Україні;
- залучення козацтва в Україні до процесу військово-патріотичного виховання та допризовної підготовки молоді;
- духовне виховання дітей і молоді, організація фізкультурно-спортивної та культурно-просвітницької роботи серед молоді²⁸.

Рада у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України

Рада у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України була створена у 2009 році і є представницьким міжконфесійним консультативно-дорадчим органом, що діє на громадських засадах. Завдання її – поліпшення пасторської опіки військовослужбовців та впровадження служіння військового капеланства.

Цікавою та результативною є діяльність представників духовенства у підрозділах Збройних сил України. З 2016 року вони перестали бути представниками інституцій громадянського суспільства, оскільки у грудні 2016 р. була створена служба військового духовенства (капеланська служба) у Збройних силах України. Отже, робота цієї інституції громадянського суспільства була визнана настільки ефективною, що держава визнала доцільним створити в органі державної влади відповідний структурний підрозділ.

Інститут душпастирської опіки сьогодні існує практично в усіх арміях світу. Капелани присутні і в щоденній діяльності військ, і під час проведення урочистих заходів, і у зоні бойових дій. Робота військового священика має свої особливості та не обмежується здійсненням богослужінь і таїнств. До неї входить також і забезпечення комфортного психологічного клімату у військових частинах, і надання медичної допомоги військовослужбовцям.

У Збройних силах України станом на жовтень 2020 року за штатом уведено близько 130 посад військових священників (капеланів), із них укомплектовано – понад 90. Є військові священники від п'яти церков, а саме:

- Православна церква України – 59,
- Українська греко-католицька церква – 20,
- Українська євангельська церква – 6,
- Церква «Скинія» – 4,
- Українська православна церква (Московський патріархат) – 1.

У Наказі Міністерства оборони України № 685 від 14.12.2016 року «Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України» визначені основні завдання військового капеланства в Україні:

- забезпечення реалізації конституційного права на свободу віросповідання;
- душпастирська опіка військовослужбовців і працівників Збройних сил України;
- задоволення релігійних потреб військовослужбовців і працівників Збройних сил України;

²⁷ Постанова Кабінету міністрів України . N 885 від 1 серпня 2011 р «Про утворення Координаційної ради з питань розвитку козацтва в Україні» // Верховна Рада України. Офіційний сайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/885-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення 11.11.2021).

²⁸ Постанова Кабінету Міністрів України №885 від 1 серпня 2011 року «Про утворення Координаційної ради з питань розвитку козацтва в Україні» // Верховна Рада України. Офіційний сайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/885-2011-%D0%BF> (дата звернення 11.07.2021).

- допомога військовослужбовцям у розвитку їхніх особистісних та колективних моральних якостей на основі дисциплінованості, братерства, жертвовності, мужності, стійкості, хоробрості, працелюбності, розсудливості, відповідальності, поміркованості;
- виховання у військовослужбовців толерантного ставлення до людей з іншим світоглядом та релігійними переконаннями²⁹.

Проектний офіс реформ

Прикладом ефективної взаємодії активних членів суспільства та Збройних сил України є Проектний офіс реформ, створений у вересні 2015 року як консультативно-дорадчий орган для забезпечення координації змін в оборонному відомстві. Він складався із групи професійних менеджерів, які вийшли з бізнесу та волонтерського середовища, мали якісну освіту та багаторічний досвід проектного менеджменту³⁰. Діяльність Проектного офісу реформ була спрямована на розвиток та зміцнення ЗСУ в тісній комунікації з військовими, міжнародними партнерами та патріотами України³¹.

З 21 квітня 2020 року цей орган припинив своє існування. Але для прикладу результативної багаторічної взаємодії зі Збройними силами України можна назвати основні проекти, які були ним реалізовані за п'ять років з 2015 до 2020 року:

- впроваджено електронні закупівлі в Міністерстві оборони України (система Prozzoro);
- створено Центр розробок речового майна та контролю якості (зараз це Головне управління розвитку та супроводження матеріального забезпечення ЗСУ);
- проведено різноманітні заходи щодо розвитку професійного сержантського корпусу Збройних сил України;
- здійснена реформа системи харчування (була введена нова система харчування у ЗСУ, яку перевірів кожен військовослужбовець);
- впроваджено програмно-проектне управління в систему оборонного планування;
- проведена реформа системи медичного забезпечення;
- проведена реформа системи оборонних закупівель (розроблені закони «Про особливості забезпечення товарів, робіт і послуг, для гарантованого забезпечення потреб оборони», «Про оборонні закупівлі» та інші документи);
- впроваджена система закупівель через структури НАТО;
- створено системи державного гарантування якості;
- підготовано методологічне супроводження трансформації системи об'єднаного керівництва силами оборони та військового управління;
- проведена реформа військової освіти;
- розроблено документи для впровадження стандартів НАТО тощо³².

Проблеми, що виникають в процесі діяльності консультативно-дорадчих органів

В останні роки аналітики говорять про ознаки кризи в діяльності консультативно-дорадчих структур в органах влади. Зокрема, організації громадянського суспільства (далі ОГС) вважають роботу в громадських радах та інших дорадчих органах при державних установах переважно малоефективною, бо доволі часто підхід до діяльності таких структур є формальним³³.

²⁹ Рада у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України // Міністерство оборони України. Офіційний сайт. URL : <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/zvyazki-z-gromadskisty/rada-u-spravah-dushpastirskoi-opiki-pri-ministerstvi-oboroni-ukraini/> (дата звернення 11.07.2021).

³⁰ Проектний Офіс Реформ отримав статус офіційного підрозділу Міністерства оборони України, який буде відповідати за проведення реформ // Урядовий портал. Офіційний сайт. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/248465939> (дата звернення 11.07.2021).

³¹ Брифінг Проектного офісу реформ Міністерства оборони України щодо його ліквідації // Укрінформ. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-preshall/3009190-brifing-proektnogo-ofisu-reform-ministerstva-oboroni-ukraini-sodo-jogo-likvidacii.html> (дата звернення 11.07.2021).

³² Брифінг Проектного офісу реформ Міністерства оборони України щодо його ліквідації // Укрінформ. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-preshall/3009190-brifing-proektnogo-ofisu-reform-ministerstva-oboroni-ukraini-sodo-jogo-likvidacii.html> (дата звернення 11.07.2021).

³³ Громадянське суспільство України: сучасні практики та виклики розвитку : аналіт. доповідь / [Яблонський В. М., Андриученко Т. В., Бекешка І. Е. та ін.]; за заг. ред. О. А. Корнієвського, Ю. А. Тищенко, В. М. Яблонського. К.: НІСД, 2018. С. 13. URL : http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/Dopov_Gromadianske_Suspilstvo_druk_01-9151d.pdf (дата звернення 14.07.2021).

Що ж до дії громадських рад як одного із засобів зв'язку громад із силовими структурами та органами місцевого самоврядування, то сьогодні основними проблемами в діяльності громадських рад є такі:

- 1) неналежне фінансове, матеріально-технічне та організаційне забезпечення громадських рад, що не дає їм змоги нормально виконувати свої функції;
- 2) необов'язковість рішень громадських рад для державних органів, що призводить зазвичай до ігнорування цих рішень;
- 3) обмеження доступу громадських рад до офіційних інформаційних джерел, що робить неможливою їхню участь у державному управлінні;
- 4) недостатня обізнаність працівників державних органів з можливостями й особливостями функціонування громадських рад; нестача працівників у державних органах для виконання функцій спілкування з громадськістю;
- 5) неналежне планування діяльності рад, які не можуть працювати у звичному для органів влади режимі «сьогодні на вчора»;
- 6) неготовність членів громадських рад узгоджувати між собою свої позиції на основі компромісу;
- 7) низька прозорість діяльності самих громадських рад³⁴.

Усі ці виклики і проблеми варто враховувати керівному складу ЗСУ під час роботи, спрямованої на взаємодію з громадськістю.

3.2. Структури, органи та організації в ЗСУ для взаємодії з громадянським суспільством

Цивільно-військове співробітництво³⁵

Для більш тісного контакту і взаємопорозуміння збройних сил із громадами, передусім для координації взаємодії силових структур з місцевою владою, бізнесом та міжнародними організаціями для вирішення проблем цивільного населення на сході України у Збройних силах України було створено управління цивільно-військового співробітництва (УЦВС, англ. CIMIC)³⁶, на зразок цивільно-військового співробітництва (civil-military cooperation, CIMIC) у збройних силах держав НАТО. У 2014 році цивільно-військове співробітництво (ЦВС) було започатковано як пілотний проект, у 2015 році розпочалося впровадження системи ЦВС в межах загальної структури Збройних сил України, а вже в 2016

році безпосередньо в зоні проведення АТО працювали 19 оперативних груп УЦВС та три центри УЦВС у Северодонецьку, Краматорську та Маріуполі, в 2017 році для інформаційної підтримки ЦВС було створено іміджево-видавничий центр³⁷.

На сьогодні цивільно-військове співробітництво полягає у систематичній, планомірній діяльності Збройних сил України щодо взаємодії з органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями, організаціями та громадянами у районах дислокації військових частин та підрозділів Збройних сил України³⁸.

Як провідний напрям взаємодії громадянського суспільства і Збройних сил України цивільно-військове співробітництво охоплює відносини, які складаються між органами військового управління, з'єднаннями,

³⁴ Сіцінська М. В. Громадська рада: особливості її діяльності в секторі безпеки і оборони України // Державне управління: удосконалення та розвиток № 1, 2014. URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=673> (дата звернення 14.07.2021).

³⁵ У цьому підрозділі використані матеріали авторів цього розділу, надруковані у виданні: *Lukichov Volodymyr, Nikitiuk Tymofiy, Kravchenko Liudmyla* Civil Society in Donbas, Ukraine: Organizations and Activities / Copy-editor: dr Grazvydas Jasutis, Richard Steyne. – Geneva (Switzerland): DCAF – Geneva Centre for Security Sector Governance, Design & layout: DTP Studio, 2021. – P. 6–7. URL : <https://www.dcaf.ch/civil-society-donbas-ukraine-organizations-and-activities> (дата звернення: 12.07.2021).

³⁶ Управління цивільно-військового співробітництва (Україна). // Вікіпедія . URL : [https://uk.wikipedia.org/wiki/Управління_цивільно-військового_співробітництва_\(Україна\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Управління_цивільно-військового_співробітництва_(Україна)) (дата звернення: 12.07.2021).

³⁷ Цивільно-військове співробітництво Національної гвардії України.// Вікіпедія . URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Цивільно-військове_співробітництво_Національної_гвардії_України. (дата звернення: 12.07.2021).

³⁸ Методичний посібник для військ (сил) з питань цивільно-військового співробітництва. Київ, 2019. С.17.// URL : <https://dovidnykmpz.info/social/metodychnyy-posibnyk-dlia-viys-k-syl-z-pytan-tyvil-no-viys-kovoho-spirvobitnytstva-2019-r/>. (дата звернення: 12.07.2021).

військовими частинами і підрозділами з одного боку, і інститутами громадянського суспільства з іншого, до яких належать благодійні та волонтерські, правозахисні, релігійні та військово-патріотичні організації, інші об'єднання громадян, незалежні ЗМІ, територіальні громади та окремі громадяни³⁹.

Мета ЦВС – формування позитивної громадської думки про діяльність Збройних сил України і забезпечення сприятливих умов для виконання покладених на них завдань та функцій (наказ Генерального штабу ЗСУ від 02.04.2019 № 131), а також недопущення перешкоджання цій діяльності з боку місцевого населення⁴⁰.

ЦВС стало першою у Збройних силах України структурою, сформованою за стандартами НАТО, яка вже сім років поспіль успішно виконує поставлені завдання як у районі проведення операції Об'єднаних сил, так і на мирній території. У коло завдань її входить:

- 1) безперервне збирання й аналіз даних щодо стану цивільного середовища, що дає змогу прогнозувати можливе ставлення цивільного населення до дій військ, визначити негативні чинники та допомагає командуванню вчасно їх нейтралізувати чи значно зменшити;
- 2) інформування населення;
- 3) сприяння в наданні мешканцям гуманітарної допомоги, а також
- 4) координація виконання робіт із відновлення інфраструктури й розмінування місцевості⁴¹.

У результаті виконання цих першочергових завдань цивільно-військове співробітництво виконує і довгострокові завдання, які мають неабияку державницьку вагу:

- 1) підвищення рівня взаємної довіри громадян і Збройних сил України;
- 2) підвищення рівня правосвідомості військовослужбовців з метою виключення випадків неправомірної поведінки, яка порушує права, свободи та інтереси цивільного населення;
- 3) зниження рівня внутрішніх загроз, що виникають внаслідок ведення бойових дій на території держави;
- 4) створення якісно підготовлено військового резерву;
- 5) консолідація українського суспільства⁴².

Про свою діяльність ЦВС звітує на офіційній сторінці у facebook (<https://www.facebook.com/cimicUA/>).

Здійснені групами цивільно-військового співробітництва заходи дозволили підвищити рівень довіри населення Донецької та Луганської областей до Збройних сил України і державних інститутів в цілому, що констатовано за результатами соціологічних досліджень, проведених незалежними соціологічними організаціями за координації Управління цивільно-військового співробітництва Збройних сил України⁴³. У цілому діяльність груп цивільно-військового співробітництва довела свою ефективність у попередженні гуманітарної кризи в районах проведення антитерористичної операції, зниження напруженості та протидії мешканців Донецької і Луганської областей діяльності Збройних сил України та інших військових формувань, правоохоронних та інших державних органів⁴⁴.

Військово-цивільні адміністрації⁴⁵

Прикладом тимчасового органу тісної взаємодія силових структур з громадянським суспільством є

³⁹ *Коропатнік І.М.* Адміністративно-правові засади взаємодії громадянського суспільства і Збройних Сил України. Дис. ... доктора юридичних наук. К., 2016. С. 323. URL : <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/dissertations/12/1.pdf> (дата звернення: 02.07.2021).

⁴⁰ Методичний посібник для військ (сил) з питань цивільно-військового співробітництва. Київ, 2019. С.17. URL : <https://dovidnykmpz.info/social/metodychnyy-posibnyk-dlia-viys-k-syl-z-pytan-tsyvil-no-viys-kovo-ho-spivrobitnytstva-2019-r/>. (дата звернення: 12.07.2021).

⁴¹ *Тичина Владислав.* Цивільно-військове співробітництво стало першою у ЗСУ структурою, сформованою за стандартами НАТО // *АрміяInform* від 09.10.2020. URL : <https://armyinform.com.ua/2020/10/cyvilno-vijskove-spivrobitnytstvo-stalo-pershoju-u-zsu-strukturoyu-sformovanoyu-za-standartamy-nato/>. (дата звернення: 12.07.2021).

⁴² *Коропатнік І.М.* Там само. С.289.

⁴³ *Коропатнік І.М.* Там само. С.283 – 285.

⁴⁴ *Коропатнік І.М.* Там само. С.323.

⁴⁵ У цьому підрозділі використані матеріали авторів цього розділу, надруковані у виданні: *Lukichov Volodymyr, Nikitiuk Tymofiy, Kravchenko Liudmyla* Civil Society in Donbas, Ukraine: Organizations and Activities / Copy-editor: dr Grazvydas Jasutis, Richard Steyne. – Geneva (Switzerland): DCAF – Geneva Centre for Security Sector Governance, Design & layout: DTP Studio, 2021. – P. 5. URL : <https://www.dcaf.ch/civil-society-donbas-ukraine-organizations-and-activities> (дата звернення: 12.07.2021).

військово-цивільні адміністрації, діяльність яких регламентована Законом України «Про військово-цивільні адміністрації» від 3 лютого 2015 року.

На сьогодні підконтрольна Україні територія Донецької та Луганської областей розподілена між **двома типами адміністративного устрою**, що забезпечує життєдіяльність громад. На одних територіях діють всі звичайні органи влади, як і належить адміністративно-територіальному устрою решті областей України, а на деяких територіях Донецької та Луганської областей створені і діють військово-цивільні адміністрації.

Військово-цивільна адміністрація – це тимчасовий державний орган, створений відповідно до Закону України⁴⁶, і який діє у складі Об'єднаного оперативного штабу Збройних сил України в тих населених пунктах, де не функціонують обрані на місцевих виборах органи місцевого самоврядування. Призначений він для забезпечення дії Конституції та законів України, гарантування безпеки і нормалізації життєдіяльності населення, правопорядку, вирішення питань місцевого значення, протидії диверсійним проявам і терористичним актам, недопущення гуманітарної катастрофи. Спочатку строк дії військово-цивільних адміністрацій був три роки, пізніше це обмеження прибрали⁴⁷.

Військово-цивільні адміністрації населених пунктів формуються з військовослужбовців військових формувань, які відряджаються до них у встановленому законодавством порядку. Безпосереднє керівництво військово-цивільними адміністраціями населених пунктів здійснюють їх керівники, а загальне — керівники обласних ВЦА, керівник АТЦ, Командувач об'єднаних сил. Військово-цивільні адміністрації виконують повноваження, характерні для органів місцевої влади, у тому числі делеговані. Вони здійснюють свої права за погодженням з Командувачем об'єднаних сил.

У Донецькій області цивільно-військові адміністрації розміщуються у таких містах: Торецьк, Попасна, Авдіївка, Красногорівка, Волноваха;

селах та селищах: Зайцеве, Комінтернове, Водяне, Заїченко, Широкине, Бердянське, Кримське, Победа.

У Луганській області цивільно-військові адміністрації розміщуються у містах: Северодонецьк, Золоте;

селах та селищах: Кримське, Нижня Вільхова, Верхня Вільхова, Малинове, Плотина, Пшеничне, Новотошківське, Жолобок, Троїцьке, Новозванівка, Катеринівка, Трьохізбенка, Кряківка, Лобачеве, Лопаскине, Оріхове-Донецьке⁴⁸.

За законом України «Про національну безпеку України», громадяни України беруть участь у здійсненні цивільного контролю над Воєнною організацією держави та правоохоронними органами як через громадські організації, членами яких вони є, через депутатів представницьких органів влади, так і особисто шляхом звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та його представника у справах захисту прав військово-службовців або до іншого державного органу в порядку, визначеному законодавством України⁴⁹.

Для взаємодії силових структур та громадянського суспільства використовуються такі механізми як:

- консультації з громадськістю,
- участь у громадських радах,
- участь у робочих групах,
- громадські експертизи і моніторинг,
- громадські слухання,
- інформаційні запити до органів силових структур тощо.

⁴⁶ Закон України «Про військово-цивільні адміністрації» № 141-VIII, прийнятий Верховною Радою 3 лютого 2015 року. // Верховна Рада України. Офіційний сайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-19#Text> (дата звернення: 12.07.2021).

⁴⁷ Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» // Верховна Рада України. Офіційний сайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19#Text> (дата звернення: 12.07.2021).

⁴⁸ Закон України «Про утворення військово-цивільних адміністрацій» // Верховна Рада України. Офіційний сайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/2015#Text> (дата звернення: 12.07.2021).

⁴⁹ Закон України «Про національну безпеку України» // Верховна Рада України. Офіційний сайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 12.07.2021).

На сайтах цивільно-військових адміністрацій Донецької та Луганської областей, а також на сайтах інших суб'єктів безпеки, можна побачити інформацію про взаємодію з громадськістю, а саме: подана інформація про створені громадські ради, опубліковані плани на рік щодо взаємодії з громадянським суспільством, висвітлені проведені заходи⁵⁰.

Професійна спілка працівників Збройних сил України

Варто описати і ще одну організацію, яка з першого погляду ніби не належить до структур ЗСУ, однак вона функціонує в середині ЗСУ, об'єднуючи не військовослужбовців, а працівників Збройних сил України. Тому вона може опосередковано взаємодіяти із ЗСУ в першу чергу. Мова йде про профспілку.

Професійна спілка працівників Збройних сил України (далі – Профспілка⁵¹) є всеукраїнською неприбутковою громадською організацією, яка об'єднує на добровільній основі громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їхньої професійної (трудової) діяльності.

Членом Профспілки може бути громадянин України, який визнає Статут Профспілки, сплачує членські внески, працює у військових частинах, установах, організаціях, підприємствах Збройних сил України, Державної спеціальної служби транспорту, підприємствах, що підпорядковані ДК «УКРОБОРОНПРОМ», а також який звільнився у зв'язку з виходом на пенсію або тимчасово не працює.

Для вступу в Профспілку не потрібно попереднього дозволу від роботодавця, органів влади чи управління.

Вступ у Профспілку і вихід із неї здійснюється на добровільній основі в індивідуальному порядку на підставі особистої заяви, поданої до первинної профспілкової організації та розглянутої на засіданні відповідного профоргану.

Член Профспілки має право:

- на захист Профспілкою його соціально-трудова прав та інтересів;
- користуватися пільгами, передбаченими для робітників колективним договором;
- брати участь в діяльності Профспілки, вносити пропозиції щодо удосконалення нормативно-правової бази, спрямованої на підвищення рівня гарантій у сфері його соціально-трудова прав і інтересів;
- на безкоштовні консультації та юридичну допомогу з питань, що стосуються діяльності профспілки;
- брати участь у розробці, обговоренні та прийнятті рішень, отримувати інформацію про діяльність Профспілки.

Член Профспілки зобов'язаний:

- виконувати Статут Профспілки, брати участь у діяльності Профспілки;
- перебувати на обліку в первинній організації Профспілки за основним місцем роботи;
- виконувати обов'язки, передбачені колективним договором, Галузевою угодою.

⁵⁰ Громадська рада // Офіційний сайт Донецької обласної державної адміністрації. URL : <https://dn.gov.ua/ua/administraciya/gromadska-rada> (дата звернення: 12.07.2021); Громадська рада при ОДА // Офіційний сайт Луганської обласної державної адміністрації та Луганської обласної військово-цивільної адміністрації. URL : http://loga.gov.ua/oda/about/depart/dep_uvp/gr-oda (дата звернення: 12.07.2021).

⁵¹ Хто і як може стати членом Профспілки // Професійна спілка працівників Збройних Сил України. Офіційний сайт. URL : <https://www.pspzsu.org> (дата звернення: 12.07.2021).

РОЗДІЛ 4. ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК МОЖЛИВІ ПАРТНЕРИ У ВЗАЄМОДІЇ ЗІ ЗБРОЙНИМИ СИЛАМИ УКРАЇНИ⁵²

Для побудови ефективної взаємодії ЗСУ із громадськістю командирам підрозділів варто було б знати, які напрями роботи провадять ті чи ті громадські організації, які у них можливості в аспекті людського і матеріального ресурсу, де їх можна знайти і чим може бути корисною співпраця і взаємодія для обох сторін. Саме тому для зручності пошуку партнерів серед громадських організацій у цьому розділі ми опишемо, які можуть бути типи громадських організацій за напрямами їхньої роботи та за територіальним розташуванням організацій (за місцем реєстрації організації). Цікаво буде дізнатися і про джерела фінансування цих громадських організацій для того, щоб зрозуміти, які можливості вони мають і ще раз переконатися, що нехтувати такими партнерами у взаємодії не варто.

4.1. Види громадських організацій за напрямами їхньої діяльності

В Україні існує понад 100 тисяч зареєстрованих громадських організацій. Багато з них ведуть активну діяльність в обраній сфері.

За роки своєї діяльності недержавні організації мають чималий арсенал кращих практик роботи зі своїми цільовими групами. На жаль, більша частина цього успішного досвіду залишається невідомою як широкому загалу, так і іншим громадським організаціям чи потенційним партнерам у взаємодії. Часто це веде до «винайдення велосипеда», який уже кимось був зроблений.

Необхідно не лише збирати кращі практики, але й створити «базу» їх для широкого використання як громадськими організаціями, так і іншими зацікавленими сторонами, наприклад підрозділами ЗСУ, органами державної влади та місцевого самоврядування, міжнародними організаціями тощо.

У таблиці 1 подаємо перелік типів організацій за напрямами їхньої роботи, на основі чого командири зможуть зробити для себе висновок, чим ці організації можуть бути корисними Збройним силам України (див. табл. 1).

Таблиця 1

Напрями діяльності громадських організацій

Напрями діяльності громадських організацій	
1.	Культурно-просвітницькі організації
2.	Організації, спрямовані на вирішення конкретних матеріальних проблем громади
3.	Організації ветеранів та учасників бойових дій

⁵² У розділі використані матеріали його авторів, надруковані у виданні: *Lukichov Volodymyr, Nikitiuk Tymofiy, Kravchenko Liudmyla* Civil Society in Donbas, Ukraine: Organizations and Activities / Copy-editor: dr Grazvydas Jasutis, Richard Steyne. – Geneva (Switzerland): DCAF – Geneva Centre for Security Sector Governance, Design & layout: DTP Studio, 2021. – P. 8–30. URL : <https://www.dcaf.ch/civil-society-donbas-ukraine-organizations-and-activities> (дата звернення: 12.07.2021).

Напрями діяльності громадських організацій	
4.	Молодіжні організації
5.	Спортивні організації
6.	Благодійні організації
7.	Організації чорнобильців та людей з інвалідністю
8.	Жіночі організації
9.	Правозахисні організації
10.	Волонтерські організації
11.	Журналістські організації
12.	Природоохоронні організації
13.	Профспілкові організації
14.	Організації антикорупційного спрямування
15.	Релігійні організації
16.	Організації медичного спрямування
17.	Організації захисту тварин
18.	Організації, спрямовані на популяризацію та вивчення української мови

Наша класифікація, здійснена на аналізі ГО Донеччини та Луганщини (де, як правило на певний час дислокується майже кожен підрозділ ЗСУ під час виконання завдань), не претендує на викінченість, оскільки не завжди можна однозначно визначити якийсь один основний напрям діяльності громадської організації. Адже громадські організації в своїх установчих документах декларують багато напрямів роботи, а фактично спеціалізуються на здійсненні лише кількох з них. На це впливає багато чинників, серед яких провідними є такі: фінансування, матеріально-технічна база, інтелектуальна потужність її членів і задіяних фахівців, політична ситуація в регіоні.

Виокремлюючи якийсь один провідний напрям діяльності громадської організації, ми враховували лише ту інформацію, яку змогли знайти в ЗМІ чи на сайті організації, де переважно висвітлюють реалізацію одного чи кількох проєктів одного спрямування невеликою кількістю виконавців. Але є організації, які працюють за різними напрямками, і всі ці напрями знайшли відображення в інтернет-джерелах. Як правило, це всеукраїнські громадські організації. Напрями діяльності їх можуть бути найрізноманітніші: соціальний супровід, гуманітарна допомога в буферній зоні, соціальна їдальня, волонтерська діяльність, медична підтримка, юридична підтримка, домашня опіка, інформаційно-просвітницька діяльність, (випуск газети), психосоціальна підтримка, згуртування громад та ініціативних груп, кризове втручання, центр для дітей та молоді, інклюзія, бізнес школа та працевлаштування, миробудування лобіювання інтересів громад та ініціативних груп тощо⁵³.

Окрему увагу зосередимо на волонтерських організаціях та на організаціях, чия робота спрямована на популяризацію та вивчення української мови та культури. Передусім саме ці організації можуть стати у пригоді військовим підрозділам у вирішенні актуальних на сьогодні питань.

Організації, спрямовані на популяризацію та вивчення української мови

Зараз, як ніколи, на часі культурна інтеграція східних та південних областей України у загальнонаціональний український простір.

Вагомою частиною просвітницьких заходів, спрямованих на підвищення національної самосвідомості місцевих мешканців, стали проєкти спрямовані на вивчення української мови, ознайомлення з українською літературою, культурою, традиціями.

А з 2019 року висвітлення питань важливості всебічного використання української мови стало частиною

⁵³ Карітас Маріуполь. // Офіційний сайт. URL : <https://mcaritas.org/about/> (дата звернення: 12.07.2021).

просвітницьких заходів у зв'язку з прийняттям Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»⁵⁴ і прийняттям нової редакції «Українського правопису»⁵⁵.

Ще в червні 2012 року з метою підвищення загального рівня володіння українською мовою серед широкого загалу (насамперед у регіонах зі звуженою сферою вживання української мови) був заснований волонтерський рух «Безплатні курси української мови», на основі якого була створена ГО «Український світ». Серед пріоритетних напрямів діяльності стали популяризація української мови та культури через просвітницькі заходи, літературу, книжки, колективні щотижневі заняття із залученням істориків, поетів, музикантів.

ГО «Український світ» у 2015 року розпочала великий проєкт «Книжковий форум на колесах», який створив можливість для мешканців сходу купувати сучасні українські книжки і спілкуватися з письменниками. Також організація реалізує довготривалий проєкт «Безплатні курси української мови», який має на меті залучити доросле населення русифікованих міст до вивчення української мови. Станом на 2016 рік уже було 1795 випускників курсів та понад 80 волонтерів-активістів (викладачі, координатори, люди, які надають приміщення). «Безплатні курси української мови» нині діють у 16 містах по всій Україні⁵⁶.

Існують і розмовні клуби, як наприклад, «Своє Рідне Бахмут». Програма клубів може бути різноманітна, і вона не обмежується вивченням граматики української мови. Навпаки, правила тут зовсім не вивчають. Акцент роблять на усній комунікації, пропонуючи до обговорення різноманітні літературні твори та фільми, а також актуальні події сьогодення.

Діяльність волонтерських організацій

Беззаперечним є той факт, що важливим напрямом на шляху створення та побудови громадянського суспільства є розвиток волонтерської діяльності в усіх сферах суспільного життя, у тому числі й у безпековій сфері.

Важливими поштовхом до розвитку волонтерської діяльності щодо посилення обороноздатності держави став 2014 рік.

Багато свідомих громадян нашої держави не могли спокійно спостерігати за подіями, які відбувалися на сході та півдні України. Усіма можливими засобами вони допомагали українській армії, щоб вона змогла дати відсіч ворогові та змогла протистояти захопленню території України. В Україні розпочався не бачений досі активний волонтерський рух, до якого доєдналися і українці, що мешкають далеко за межами України. Волонтери так, як і військовослужбовці, ризикували своїм життям заради того, щоб захистити український народ та незалежність України. Діяльність їх була різнопланова, починаючи від допомоги в продуктовому та медичному забезпеченні і закінчуючи військовою технікою та високотехнологічним обладнанням.

Пропонуємо тут один із багатьох сайтів, на якому по кожній області наданий перелік громадських організацій та волонтерських груп, що взаємодіють із військовими підрозділами Збройних сил України: <https://bezbroni.net/organizations?location=odeska-oblast&type>.

4.2. Типи громадських організацій за територіальною ознакою

Для більш повного та об'єктивного розуміння специфіки діяльності громадських організації необхідно не тільки знати напрями їхньої діяльності, а й враховувати їхню територіальну належність, тобто офіційне місце реєстрації. Воно накладає свою специфіку на якість роботи громадських організацій, системність у реалізації проєктів та відповідальність за підсумок своєї діяльності. Керівники підрозділів ЗСУ мають обов'язково це враховувати під час планування своєї роботи щодо взаємодії з громадськістю.

За територіальною ознакою громадські організації можна поділити на:

⁵⁴ Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення: 12.07.2021).

⁵⁵ Питання українського правопису // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/437-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення 10.11.2020); Український правопис (2019) // Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/ukrayinskij-pravopis-2019> (дата звернення: 12.07.2021).

⁵⁶ Безкоштовні курси української мови. URL : https://web.archive.org/web/20160331063149/http://movaua.org.ua/?page_id=16 (дата звернення: 12.07.2021).

- 1) місцеві громадські організації;
- 2) громадські організації з інших регіонів України;
- 3) всеукраїнські організації, що мають свої осередки у конкретних містах (передусім йдеться про міста, де дислокується той чи той підрозділ ЗСУ).

Кожен з цих типів ГО може мати свої позитиви, а також певні недоліки. Усе буде залежати від:

- a) наявності необхідного рівня фахівців;
- b) наявності матеріально-технічного забезпечення для виконання завдань проєкту;
- c) рівня особистої відповідальності виконавців.

Місцеві громадські організації

Місцеві громадські організації можуть бути дуже добре обізнані щодо проблемних питань у відповідній громаді і знати можливі шляхи їх вирішення. Це є позитивним. Але вони можуть бути неспроможними вирішити відповідну проблему або не знати, яким чином правильно та ефективно діяти.

Місцеві громадські організації завдяки волонтерському руху значно активізувалися з 2014 року в Донецькій та Луганській областях.

Аналізуючи інформацію про ГО, можна побачити, що загалом громадська активність концентрується навколо міських центрів. Це можна пояснити розвинутою інфраструктурою, чого немає у маленьких населених пунктах. Достатньо активну діяльність здійснюють ресурсні та правозахисні організації, що спрямовують свою роботу на допомогу внутрішньо переміщеним особам (ВПО) з Донецької та Луганської областей, військовослужбовцям та ветеранам АТО/ООС⁵⁷.

Активними є організації антикорупційного напрямку, аналітичні центри та моніторингові ГО, що адвокатують реформи на місцевому рівні, здійснюють оцінку рівня прозорості місцевої влади, просвітницьку діяльність.

Громадські організації з інших регіонів України

Як правило, такі організації зареєстровані в Києві, Дніпрі або Харкові, проте здійснюють свою діяльність в інших регіонах України. Позитив цих організацій в їхній потужності: у них є досвід проведення різноманітних проєктів, є необхідна матеріально-технічна база, а також вони відомі для фінансових донорів, які простіше виділяють необхідні кошти на проєкти.

Наприклад, зареєстрована в Києві ГО «Ліга офіцерів» уже давно взаємодіє із ЗСУ: у різних місцях дислокації підрозділів успішно проводить психологічні тренінги з учасниками бойових дій для подолання посттравматичних синдромів, а також надає консультативну допомогу членам їхніх родин у вирішенні питань, які можуть виникати під час облаштування цивільного життя; упродовж 10 років у різних містах веде цикл курсів для перепідготовки та адаптації військовослужбовців, що звільняються зі Збройних сил України. У 2018 році у школах Луганської області представники організації разом з колишніми військовослужбовцями проводили просвітницький проєкт щодо мінної безпеки для дітей 5-их – 10-их класів⁵⁸.

Всеукраїнські організації

Це ті всеукраїнські організації, які на постійній основі мають свої осередки в різних областях України та проводять там свою діяльність, використовуючи весь потужний потенціал своєї організації. Недоліком є те, що свої осередки вони реєструють у великих містах, де й провадять свою діяльність, не охоплюючи менші населені пункти, зокрема й сільську територію. Ці організації різнопланові і виконують вони проєкти за різноманітними напрямками.

Наприклад, Сватівське районне об'єднання Всеукраїнського Товариства «Просвіта» ім. Т.Г. Шевченка проводить фестивалі поезії та концерти для військовослужбовців. ГО «Об'єднання дружин і матерів бійців – учасників АТО» веде соціальний супровід матерів загиблих воїнів, використовуючи принцип «рівний – рівному», тобто матерям загиблих військовослужбовців допомагають матері, які вже пройшли через втрату своїх синів чи чоловіків і змогли побороти біль і горе. Також діяльність організації

⁵⁷ Грищенко Марія. Стан та умови розвитку міських НУО та ініціатив в Маріуполі, Краматорську, Слов'янську // Donbas Studies. URL : <https://donbasstudies.org/stan-ta-umovi-rozvitku-miskih-nuo-ta-initsiativ-v-mariupoli-kramatorsku-slov-yansku/> (дата звернення: 12.07.2021).

⁵⁸ Офіційний сайт ГО «Ліга офіцерів» // URL : <http://leagueofficers.com.ua/> (дата звернення: 12.07.2021).

зосереджена на відстоюванні прав жінок і на проведенні заходів із активізації участі громадськості у важливих соціально-правових процесах. Головною метою діяльності обласних осередків БО «Карітас Україна» є здійснення благодійної діяльності в інтересах суспільства й окремих категорій осіб. З 2015 року «Карітас Краматорськ» надав допомогу близько 77 тисячам людей на Донеччині на суму понад 100 млн грн. Загалом у благодійному фонді за весь час існування працювали приблизно 500 людей.

4.3. Фінансова підтримка громадянського суспільства

Цей розділ містить інформацію про фінансову потужність громадянського суспільства. Ця потужність постійно збільшується. Громадські організації працюють, виконуючи профінансовані проекти, незалежно від того, чи знають у Збройних силах України про їхнє існування, чи ні. Але за умови налагодження контактів та правильної побудови взаємодії між військовими підрозділами і активним громадянським суспільством можна буде використовувати цей потенціал для вирішення певних проблем, що буде сприяти підвищенню ефективності Збройних сил України та формуванню взаємної довіри.

Аналізуючи діяльність громадських організацій за виконаними ними проектами, ми звертали увагу на фінансові ресурси, завдяки яким ці проекти здійснювалися. Загалом, можемо констатувати, що громадські організації отримували фінансування з таких джерел:

- 1) закордонне фінансування (міжнародні фонди, організації тощо);
- 2) фінансування з державного та місцевого бюджетів;
- 3) добровільні пожертви громадян України.

Найбільш часто згадуваними в контексті фінансової підтримки для реалізації проектів громадських організацій були ПРООН (UNDP), ООН Жінки (UN Women), Агенція США з міжнародного розвитку (USAID), Представництво ЄС в Україні. Але, крім цих організацій, фінансову підтримку в 2014–2020 роках надавало значно більше організацій та урядів різних країн, що подано в таблиці 2.

Таблиця 2

Джерела фінансування громадських організацій

Організації та установи, з якими ГО Донеччини та Луганщини найбільше співпрацювали в 2014-2020 роках, отримуючи від них фінансування	
Закордонне фінансування	Українське фінансування
Програма розвитку ООН в Україні (ПРООН): - ООН Жінки, - Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), - Управління Верховного комісара ООН у справах біженців; Посольство США: - Агенція США з міжнародного розвитку (USAID), - Фонд сприяння демократії; Офіс НАТО в Україні; Представництво Європейського Союзу в Україні; Уряд Швейцарії; Уряд Японії; Уряд Канади; Уряд Королівства Норвегії: - Норвезька рада у справах біженці (NRC); Міжнародна благодійна організація «Червоний хрест»; Міжнародний фонд «Відродження»; Фонд «Східна Європа»; Посольство Нідерландів (MATRA); Посольство Швеції (Sida); Британська рада (British Council); Данська рада у справах біженців; Данська Група з розмінування / DRC – DDG; Чеська гуманітарна організація «Людина у біді»; Федеральне Міністерство закордонних справ Німеччини; Лікарі без кордонів	- Міністерство в справах ветеранів https://mva.gov.ua/ua ; - Міністерство соціальної політики https://www.msp.gov.ua/main/Gromadyanam.html ; - Карітас України http://caritas.ua/ ; - МБО Український жіночий фонд (Stabilization Support Services) https://sss-ua.org/ ; - Благодійна організація «Львівська освітня фундація» http://www.lef.org.ua/ua/ ; - Міністерство розвитку громад та територій України https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/international-cooperation/spilni-z-yevropeyskim-bankom-proekti/ ; а також благодійні внески громадян України.

Наведемо тут приклади фінансової підтримки різних проєктів, що були успішно реалізовані або реалізуються зараз.

1. Програма ООН із відновлення та розбудови миру за підтримки Європейського Союзу, уряду Королівства Данія та уряду Японії працює над видачею малих бізнес-грантів на започаткування, відновлення чи розширення мікро-, малих та середніх підприємств на підконтрольних уряду України територіях Луганської та Донецької областей. Загальна сума грантового пулу, який розподіляється протягом 2019-2020 років, складає 5,24 млн доларів США. сума одного гранту – 250 000 гривень⁵⁹.

За 2016 рік ПРООН підтримала понад 80 бізнесів, створивши таким чином близько 270 робочих місць. Загальна сума грантової підтримки в Донецькій області склала понад 10 500 000 грн.⁶⁰ А загальний внесок уряду Японії для реалізації проєктів ПРООН за 2014-2016 роки склав майже 19 млн доларів. Ініціативи з економічного і соціального відновлення Донбасу реалізуються в рамках зобов'язань Прем'єр-Міністра Японії Сіндзо Абе з надання допомоги Східній Україні, про що було оголошено на засіданні Генеральної Асамблеї ООН у вересні 2014 року⁶¹.

2. Протягом 2017 року в Україні реалізовувалось 547 проєктів міжнародної технічної допомоги (МТД) загальною кошторисною вартістю 5,7 млрд дол США, з них реалізуються понад 10 років – 5 проєктів, завершено в I півріччі 2017 – 70 проєктів на суму 147 млн. дол. США, було розпочато 20 проєктів загальним обсягом фінансування 27,3 млн. дол. США⁶².

Цей список можна продовжувати достатньо довго.

В Україні, окрім міжнародних грантів, є ціла низка можливостей для ОГС, що можуть отримувати фінансування з державного та місцевого бюджетів, здійснювати підприємницьку та господарську діяльність («соціальне підприємництво»), виконувати соціальне замовлення, використовувати різні види благодійної діяльності як механізм отримання коштів, збирати членські внески, залучати до роботи волонтерів, отримувати кошти від приватних фондів тощо.

Велика кількість ресурсу із міжнародного фінансування і умови, які ставлять перед громадськими організаціями, спонукають їх розвиватися, робити проєкти більшими, якіснішими, важливими. Це сприяє тому, що неурядові організації починають думати над економічними секторами, над впровадженням інфраструктурних проєктів, що є позитивним для розвитку країни.

⁵⁹ ООН оголошує конкурс бізнес-грантів на сході України. URL : <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/recovery-and-peacebuilding/grant-opportunities-UN-RPP/UN-RPP-grant-to-suppoort-MSME-in-eastern-Ukraine.html> (дата звернення: 12.07.2021).

⁶⁰ Більше 80 бізнесів на Донеччині отримали підтримку від ПРООН на подальший розвиток. URL : <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/articles/2016/12/09/over-80-small-businesses-get-undp-support-to-grow-in-donetsk-region.html> (дата звернення: 12.07.2021).

⁶¹ Посол Японії відвідав Донбас URL : https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/articles/2016/08/31/-_.html (дата звернення: 12.07.2021).

⁶² Інформація щодо міжнародної технічної допомоги, що надається Україні у 2017 році // Офіційний сайт Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL : https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKewjAv8Pp6Lf_tAhVwl4sKHaorAyQQFjABegQIAhAC&url=https%3A%2F%2Fwww.me.gov.ua%2FDocuments%2FDownload%3Fid%3Dc60809df-8bf7-4375-ba67-b64efb4b5779&usg=AOvVaw0bAw-cnB836ITyQ21GDjhN (дата звернення: 12.07.2021).

РОЗДІЛ 5. АЛГОРИТМ ПОБУДОВИ ЕФЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ПРЕДСТАВНИКІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Недостатньо тільки отримати знання – їх треба застосувати.
Недостатньо тільки бажати – треба діяти.

Йоганн Вольфганг фон Гете

Взаємодія представників Збройних сил України із громадськістю не є питанням можливості чи бажання військових керівників, це є питання обов'язку. Треба чітко розуміти, що така взаємодія є обов'язковою для командирів усіх рівнів. Ці обов'язки закріплені в законодавчих актах, які викладені в другому розділі цього довідника. Фактично ті військові керівники, які не виконують свої функціональні обов'язки, не сприяють підвищенню боєздатності свого підрозділу та збройних сил в цілому.

Побудова алгоритму взаємодії представників збройних сил та громадянського суспільства – це дуже складний процес, який потребує індивідуального підходу кожного командира. Мають бути враховані всі об'єктивні та суб'єктивні обставини, передусім умови, в яких знаходиться керівник та особовий склад підрозділу, наприклад, у якій місцевості дислокується військова частина або яка завантаженість військовослужбовців поточними справами.

Ми пропонуємо свій варіант алгоритму взаємодії представників збройних сил та громадянського суспільства, який складався на підставі власного досвіду експертів (колишніх кадрових військовослужбовців). У літературі, присвяченій взаємодії представників збройних сил та громадянського суспільства, ми не знайшли структурованого алгоритму. У військових документах (директивах, наказах і т.п.) є загальні напрями і принципи роботи, а от з чого починати та що робити – не написано. Усе покладається на відповідного командира, який сам повинен прийняти рішення, що робити, коли робити і чи робити взагалі.

Щоб полегшити роботу командирам під час напрацювання свого індивідуального алгоритму побудови ефективної взаємодії представників збройних сил та громадянського суспільства, пропонуємо свій варіант, не претендуючи на викінченість його.

Як це дуже часто буває:

Найскладніше – це знайти час, щоб сісти і подумати, які проблемні питання є зараз:

- перед Вами,
- Вашим підрозділом,
- Вашою частиною,
- Вашими підлеглими,
- перед родинами Ваших підлеглих.

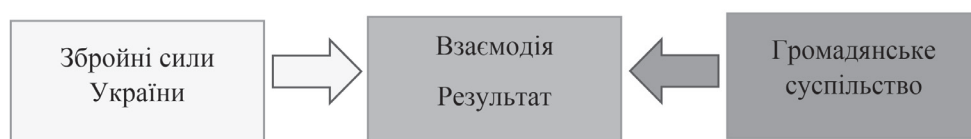
Все це треба записати в окремий зошит, до якого Ви поступово будете додавати інформацію, коли будете знаходити відповіді на питання, які викладені нижче. Бажано намалювати таблицю (з необхідною кількістю стовпчиків), а краще використовувати програму Microsoft Excel.

Головне пам'ятати, що ця робота потребує:

- стратегічного мислення,
- наполегливості,
- системності,
- плановості,
- певного часу.

Не менш важлива аксіома: ми не повинні чекати «взаємодії», а самі маємо бути активними щодо її налагодження.

Взаємодія повинна бути з двох боків.

Питання, на які треба мати відповіді перед складанням алгоритму:

1. Скільки громадських організацій офіційно зареєстровані в найближчих населених пунктах біля дислокації Вашої частини? Бажано фіксувати таку інформацію: офіційна назва громадської організації; контактна інформація (за наявності): адреса, телефони, електронна скринька, сайти, прізвище керівника; види діяльності; назви проєктів, які вони вже реалізували та їх складові; джерела фінансової підтримки проєктів (за наявності такої інформації).
2. Скільки з цих громадських організацій висвітлюють свою діяльність через мережу Інтернет, через соціальні мережі?
3. За якими напрямками діяльності працюють активні громадські організації?
4. Чи є громадські ради при державних органах влади в районі дислокації Вашої частини?
5. Які громадські організації туди входять?
6. Які проблеми вони розглядають?
7. Чи є серед цих проблем ті, які стосуються інтересів Вашої частини або членів Ваших родин?
8. Які є навчальні заклади в районі дислокації Вашої частини?
9. Які найбільші проблеми в районі дислокації Вашої частини?

Цей перелік можна поступово розширювати в процесі ознайомлення зі станом речей.

Джерелом інформації можуть слугувати офіційні сайти обласних адміністрацій, сайти Управління юстиції України та Державної Служби Статистики України, сайти громадських організацій, сайти міжнародних організацій, що виступають фінансовими донорами для громадських організацій, сайти засобів масової інформації.

З досвіду нашої роботи, можна констатувати, що багато невеликих громадських організацій або волонтерських груп, які реально діють у регіоні, проводять реальні заходи й мають певний вплив на певній території, не мають своїх сайтів, або про їхню діяльність не згадують ЗМІ. Але і про них Ви дізнаєтесь під час планової та системної роботи щодо збору інформації про громадський сектор у Вашому регіоні.

Після формування проблемних питань та відповідей на попередні питання Ви можете скласти алгоритм своєї діяльності щодо встановлення взаємодії із громадськістю, тобто скласти покроковий план своїх дій.

Для початку можна запланувати собі конкретний день та час на тиждень, який Ви будете приділяти питанню взаємодії з громадськістю. Так само, як Ви щотижня приділяєте певну частину часу на гуманітарну підготовку особового складу або іншу поточну службу діяльність.

Заходи, які можна організувати на території частини

Розіслати запрошення до закладів освіти та державних установ (до адміністрацій, місцевих рад, підприємств) для участі у заходах на території частини з проханням підтвердити свою присутність у запропонованих заходах:

- «День відчинених дверей»;
- День частини;
- День Присяги;
- День Збройних сил України;
- військово-спортивна гра «Джура»;
- Різдво, Новий рік та інші.

Кожен з цих заходів, звісно ж, потребує написання певного сценарію, підготовки, витрат фінансових та часових.

Під час цих заходів можна:

- 1) надати можливість відвідувачам оглянути нережимні об'єкти, техніку,
- 2) надати можливість відвідувачам поспілкуватись з особовим складом,
- 3) запросили відвідувачів на обід в їдальню,
- 4) влаштувати спільне спортивне свято (гра в футбол, волейбол, настільний теніс, шахи) за участі і військовослужбовців, і цивільних;
- 5) розповісти відвідувачам про історію частини, її здобутки;
- 6) влаштувати концерт із запрошенням місцевих артистів або художньої самодіяльності військовослужбовців;
- 7) і багато іншого, що залежить від можливостей підрозділу, часу, натхнення та креативного мислення ☺.

Заходи, які можна організувати за межами території частини

1. Направити свого представника (від частини чи підрозділу) на засідання відповідної адміністрації чи ради, де будуть розглядатись проблемні питання, які ви виписали собі у зошит, про який йшлося на початку цього розділу.

2. Звернутись до навчальних закладів з пропозицією провести у них «Уроки мужності» для учнів із залученням найкращих військовослужбовців свого підрозділу (частини). Брати активну участь у патріотичному вихованні молоді на всіх рівнях – від дитячого садочка до вищих навчальних закладів (виступи у навчальних закладах; організація ігор на зразок «Джура»).

3. Відвідувати «круглі столи», конференції, семінари, лекції, які проводять представники громадського сектору на теми, що безпосередньо стосуються військовослужбовців або можуть стосуватися членів їхніх сімей. Інформація про такі події дуже часто анонсується у місцевих новинах або на сайтах громадських організацій. Ваша (або вашого представника) присутність на таких заходах, можливо, буде сприйматися цивільними, як щось нове і незнайоме, оскільки взаємодія між силовими структурами і громадою ще не стала природним і звичним явищем. Та й громадськість звикла до того, що сама «ходить у гості» до військових частин, а не навпаки.

Під час таких заходів найкраще встановлювати контакти і планувати можливі взаємовигідні дії, заходи на майбутнє.

Створення сайту частини – це теж дуже важливий аспект взаємодії. Про цю подію також треба повідомити якомога більшу кількість людей (через особисте спілкування, електронне листування, через засоби масової інформації, розповсюдження буклетів під час участі у заходах поза межами частини). І, звісно ж, цей сайт потребує системного наповнювання різноманітною інформацією і не

тільки військового напрямку. Інформація повинна бути цікава і корисна для різних категорій громадян. Наприклад, можна розміщувати культурно-просвітницькі чи історичні матеріали, фільми, книги.

Що ж можуть робити військовослужбовці для підвищення взаємодії з громадянським суспільством?

Вони можуть:

- своєчасно і достовірно інформувати суспільство про свою діяльність на місцевому рівні (у тому числі через підготовку та періодичне оприлюднення «білих книг» про свою діяльність);
- широко залучати громадськість до обговорення найбільш гострих проблем національної безпеки в ході опрацювання відповідних рішень;
- створювати громадські експертні ради (з числа представників громадських організацій, діяльність яких, з вашої точки зору, може бути корисна для вирішення конкретних проблем);
- системно проводити спільні зустрічі та заходи;
- організовувати спільні тренінги з питань взаємодії для силових структур та активних ОГС;
- виступати з ініціативою створення та реалізації спільних з ОГС проєктів, а також підтримувати ідеї ОГС;
- проводити спільні тренування з громадськістю, змагання та відкриті показові виступи військовослужбовців;
- вести активну інформаційну діяльність у ЗМІ та соціальних мережах;
- інформувати громаду про можливості співпраці та заплановані заходи;
- бути більш відкритими, зокрема у висловленні своїх потреб;
- виробити свою методологію співпраці з ОГС;
- керівникам – мотивувати особовий склад до співпраці з громадою.

Що ще? Напишіть: _____

Дорогу подолає той, хто йде!

РОЗДІЛ 6. РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ЗАХИСТІ ПРАВ І СВОБОД ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ⁶³

6.1. Армія і суспільство

Армія і суспільство. Питання про співвідношення цих двох феноменів привертало увагу багатьох цивільних і військових теоретиків. Армія майже цілковито залежить від суспільства, від його соціального характеру, політично-правового устрою, від його традицій та усталених форм життєдіяльності.

В арміях демократичних країн дуже важливим є громадський контроль над повсякденним функціонуванням армійського організму (бо саме тут можуть виникати проблеми з дотриманням прав військовослужбовців), над забезпеченням збройних сил всім необхідним для виконання завдань, над матеріальним становищем офіцерів і солдатів.

У нових посткомуністичних демократіях не завжди розуміють, що громадський контроль має охоплювати життя військових колективів, їхнє озброєння і постачання, а не суто військові питання тактики і стратегії, що природним чином обмежує діяльність громадських рад, членство яких має бути бездоганим щодо патріотичної лояльності і збереження конфіденційності військової інформації. Армія демократичної держави має бути відкрита суспільству, але до певної межі. Ця межа – збереження воєнної таємниці, а також захист армії від поширення на неї тих чи тих деструктивних процесів, що є в суспільстві.

Власне, ці складові й важливі аспекти функціонування армії в демократичному суспільстві вже давно відпрацьовані в країнах НАТО. У нас не завжди критично і правильно сприймають тези на кшталт: «Армія – поза політикою!» Армія не може бути поза політикою, бо ще великий військовий теоретик Клаузевіц стверджував: «Війна – це здійснення політики іншими засобами». Армія – це головний інструмент війни, а відтак і політики. Армія використовує значні суспільні ресурси, армія постійно готується, тренується для того, щоб у годину «х» дати збройну відсіч супротивнику. І це головна мета і сенс існування будь-якої збройної сили. Тому армія не «поза політикою», армія «поза партійністю». Це

⁶³ У розділі використані матеріали із таких джерел:

Коропатнік І.М. Адміністративно-правові засади взаємодії громадянського суспільства і Збройних Сил України. Дис. ... доктора юридичних наук. К., 2016. 519 с. URL : <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/dissertations/12/1.pdf> (дата звернення: 02.07.2021).

Медвідь Л.П. Права, свободи та обов'язки військовослужбовців в Україні: конституційно-правові аспекти. Дис. ... кандидата юридичних наук. К., 2016. 249 с. URL : http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/1392/1/medvid_dis.pdf (дата звернення: 02.07.2021).

Директива Міністра оборони України від 27 квітня 2009 року №Д-13 «Про вдосконалення співпраці органів військового управління з громадськими організаціями» // Офіційний сайт Міністерства оборони України. URL : <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/zvyazki-z-gromadskisty/gromadska-rada/direktiva-ministra-oboroni-ukraini-pro-vdoskonalennya-spivpraczy-organiv-vijskovogo-upravlinnya-z-gromadskimi-organizaciyami.html> (дата звернення: 02.07.2021).

Інститути громадянського суспільства та інститут громадських організацій в Україні: теоретико-методологічні та нормопроектні аспекти // Офіційний сайт Міністерства юстиції України. URL : https://minjust.gov.ua/m/str_20126 (дата звернення: 02.07.2021).

Наказ Міністра оборони України від 18 травня 2011 року №262 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики у військовій сфері» // Офіційний сайт Міністерства оборони України. URL : <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/zvyazki-z-gromadskisty/gromadska-rada/nakaz-pro-uchasti-gromadskosti-u-formuvanni-ta-realizaczi-derzhavnoi-politiki-u-vijskovij-sferi.html> (дата звернення: 02.07.2021).

різні речі. В Україні існує вже понад 300 (триста) політичних партій. Але Україна – лише одна. Партійні дискусії, конфлікти, боротьба і взаємне поборювання різних політичних сил не можуть бути в армії, все це повинно залишатися за огорожею військових частин. І громадські організації також не мають права приносити все це з собою у військові колективи.

Тому громадський контроль має гарантувати вплив демократичного суспільства на армію, водночас він не повинен втягувати армію в політичну боротьбу.

Отже, тут має бути досягнута «золота середина» між відкритістю армії суспільству і природним дистанціюванням від конфронтаційних ідеологічних і політичних процесів у суспільстві.

У багатьох країнах, насамперед тих, що не прагнули демократичного розвитку, йшли шляхом ізоляції збройних сил від цивільного суспільства. Вважалося, що тільки так можна забезпечити дисципліну, порядок і боєздатність. Армію перетворювали на особливу касту, куди цивільних не допускали. Від них вимагали ніяким чином не втручатися в життя військових колективів, що були закриті від будь-якого стороннього погляду чи впливу.

Водночас це не заважало арміям активно втручатися в цивільне політичне життя і встановлювати свою владу. Держави Латинської Америки за два століття незалежного існування пережили сотні військових переворотів і десятки військових хунт, де країнами керували ради командувачів видами збройних сил. Лідери таких урядів ставилися до цивільних суспільств і політиків з підозрою. Генерал Августо Піночет, який здійснив військовий переворот в Чилі в 1973 році, на питання журналістів, на які політичні сили він спирається, відповів: «Я спираюся на три політичні сили: на сухопутні сили, на військово-морські сили і на військово-повітряні сили».

Кастова армія, ізольована від суспільства, така собі «держава в державі» не сумісна з принципами ліберальної демократії. Така армія завжди буде загрозою демократії і свободі народу. Цікаво, що такі армії, беручи активну участь у політичних інтригах, здебільшого не можуть похвалитися тільки воєнними успіхами на полі бою.

Українська армія належить до тих армій, що існують не для військових переворотів, путчів і заколотів, а для захисту Вітчизни від зовнішнього ворога. У цьому полягає її місія. Однак дуже багато залежить від адекватного розуміння суспільством важливості й потреби армії.

До 2014 року до армії в Україні ставилися як до незрозумілого явища, як до валізи без ручки (нести незручно, а кинути шкода). Чимало українських політиків щиро не розуміли, для чого потрібна армія, для чого потрібен військовий флот. Армію вважали пережитком холодної війни. Виходячи з пацифістських переконань, думали, що війни ніколи не буде, що ніхто не стане воювати проти України, що вона не має потенційних супротивників.

Після 2014 року ставлення до збройних сил в Україні принципово змінилося. Суспільство почало активно цікавитися процесами в українському війську. Значною мірою цьому посприяв добровольчий і волонтерський рух. Стало зрозуміло, що армія – це не якесь окреме явище, а плоть від плоті українського народу та його держави. Згадали слова патріота Миколи Міхновського: «Військо – це право нації на існування». В Україні за останні роки різко зріс рівень довіри громадян до ЗСУ, симпатії до них, бажання чимось допомогти армії. Сформувався й розуміння того, що військовослужбовець – це теж громадянин України тільки у військовому однострої. Він також має всі права, як і звичайний громадянин. Помітно зросла нетерпимість громадянського суспільства до неналежного задоволення потреб армії. А якщо є такі випадки, то їх українське патріотичне суспільство переживає дуже болісно.

Нині громадські організації активно обговорюють проблеми військових колективів, питання озброєння і технічного постачання національного війська. Громадяни розуміють, що від ситуації в армії залежить саме існування країни і кожного з них. Сьогодні українці довіряють найбільше саме армії і з особливою увагою ставляться до захисту прав військовослужбовців, що й виступає фундаментом для громадських організацій, які активно співпрацюють з військовим відомством України. А відомство відповідно воліє вчасно реагувати на громадську думку щодо подій у Збройних силах України.

Громадські організації у справі захисту прав військовослужбовців мають одну суттєву перевагу. Це перевага «свіжого погляду». Адже будь-яке відомство, будучи всередині системи, процесів, може чогось не помітити. Натомість зовнішній спостерігач, що перебуває поза межами тієї чи іншої професійної структури, здатен точно вловити назрілі тенденції і нерозв'язані проблеми. Захист прав

військовослужбовців, безперечно, сприятиме посиленню і вдосконаленню наших збройних сил, зміцнить їхній зв'язок з громадянським суспільством. Зрештою, оборона України то є обов'язок не лише армії, а всієї нації.

Поступово наше суспільство в умовах війни хоч із великими проблемами, але наближається до того ідеалу народу, нації, країни, що накреслив лідер Фінляндії маршал Карл-Густав Еміль Маннергейм: «Патріотична армія. Патріотичний уряд. Патріотичне суспільство». Це те, без чого ми не зможемо вистояти й перемогти.

Армія – це гарант національної безпеки держави, територіальної цілісності і стабільності. Сучасні Збройні сили України потребують формування нової генерації військовослужбовців, що вимагає вдосконалення системи захисту їх прав та соціального забезпечення. Гарантована соціальна захищеність військовослужбовців створює і забезпечує мотивацію до проходження військової служби, якісного комплектування Збройних сил України професійними, висококваліфікованими кадрами. Від вирішення цієї проблеми буде залежати успіх і доля військової реформи, подальший розвиток армії, її боєздатність та виконання завдань щодо захисту Вітчизни.

6.2. Цивільний контроль над Збройними силами України через громадські об'єднання

У статі 10 Закону України «Про національну безпеку України» передбачено участь громадян України у здійсненні цивільного контролю над Збройними силами України (див. розділ 2 цього довідника) через громадські об'єднання, членами яких вони є, через депутатів місцевих рад, шляхом звернення особисто до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини або до державних органів у порядку, встановленому Конституцією України, Законом України «Про громадські об'єднання» та іншими законами України. Сфера громадського нагляду може бути обмежена лише Законом України «Про державну таємницю».

Засоби масової інформації, висвітлюючи питання національної безпеки і оборони, інформують суспільство про стан захисту національних інтересів України.

З метою систематичного інформування суспільства про діяльність сектору безпеки і оборони України, забезпечення обґрунтованості рішень державних органів з питань національної безпеки і оборони, про стан виконання заходів розвитку сектору безпеки і оборони періодично, але не рідше ніж раз на три роки, органами сектору безпеки і оборони видаються «Білі книги» або інші аналітичні документи (огляди, національні доповіді тощо)⁶⁴.

У зв'язку з цим, громадські організації в Україні мають всі правові підстави для здійснення заходів щодо нагляду за рівнем соціального захисту військовослужбовців, виконання їхніх прав і свобод, передбачених національним і міжнародним законодавством.

Роль громадськості у реформах і будівництві Збройних сил України дуже велика. Їхня діяльність є основою для подальшого розвитку Збройних сил України. Всебічна взаємодія ЗСУ і громадськості дає можливість у найближчий час стати повноправним членом НАТО, Європейської та світової спільноти.

Громадські організації відіграють неабияку роль у захисті прав військовослужбовців, вони переважно виконують такі напрями роботи:

- сприяють посиленню поінформованості військовослужбовців щодо своїх прав і свобод;
- сприяють вирішенню проблем військовослужбовців правового і соціального характеру;
- здійснюють моніторинг і участь в реформі Збройних сил України;
- допомагають виявляти і боротися з корупцією;
- організовують соціальну адаптацію військовослужбовців, звільнених в запас;
- надають першу психологічну допомогу, беруть участь в профілактиці ПТСР;
- здійснюють громадський контроль за дотриманням прав і свобод військовослужбовців, особливо в умовах проведення ООС; інші заходи.

⁶⁴ Закон України «Про національну безпеку України» // Верховна Рада України. Офіційний сайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 12.07.2021).

Принципи співпраці громадянського суспільства із ЗСУ для підвищення рівня соціального захисту військовослужбовців:

- прозорість, добросовісність та відкритість;
- публічність і системність;
- відсутність майнового інтересу;
- рівність перед законом;
- добровільність;
- невтручання в діяльність сторін;
- вільний вибір території для співпраці;
- взаємовідповідальність та ефективність;
- деполітичність та інші.

Організації, які можуть бути залучені до сприяння підвищення рівня соціального захисту військовослужбовців: волонтерські рухи; громадські організації; професійні і творчі спілки; благодійні фонди; недержавні засоби масової інформації, блогери; релігійні організації; інші установи, які мають статус неприбуткових.

Проблемні питання, які потрібно вирішувати командирам під час взаємодії та співпраці з громадськістю

На практиці деякі зазначені вище напрями діяльності громадським організаціям важко реалізувати. Наприклад, це стосується доступу на територію військових частин та інших об'єктів ЗСУ, можливістю безпосередньо спілкуватися з військовослужбовцями. Як правило, це цілком залежить від ставлення командирів до роботи з громадськістю. Тому вкрай необхідно встановити баланс між відкритістю та державною таємницею в нормативних документах.

Розбудовуючи ефективні взаємовідносини з громадськістю, командири мають розуміти необхідність дотримання балансу між доцільністю виконання ГО своїх функцій та їх правом контролювати й брати участь у діяльності військових формувань. Громадянське суспільство повинне відігравати роль незалежного контролера збройних сил та сприяти інформуванню громадськості про потреби і проблеми військовослужбовців. Це суттєво посилить позиції Збройних сил України у вирішенні питання соціального захисту військовослужбовців. Слід пам'ятати, що взаємодія з громадськістю щодо поліпшення правових, матеріальних, психологічних та соціальних умов служби буде також сприяти підвищенню мотивації у військовослужбовців до проходження військової служби у ЗСУ.

На плечі військовослужбовців Збройних сил України лягає основний тягар відповідальності за територіальну цілісність країни. Тому вони мають повне моральне право вимагати від суспільства захисту своїх прав та свобод, а також належне соціальне забезпечення. Керівництву Збройних сил України вкрай необхідно організувати дієву координацію та чітку взаємодію підпорядкованих підрозділів з громадянським суспільством, спрямовану на підвищення обізнаності прав і свобод військовослужбовців та рівня їхньої соціальної захищеності.

РОЗДІЛ 7. РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ГЕНДЕРНІЙ ІНТЕГРАЦІЇ В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ⁶⁵

7.1. Роль громадянського суспільства в процесі демократичного цивільного контролю над Збройними силами України

Наша новітня історія, починаючи з 2014 року, показала всьому світові приклад ефективного партнерства громадянського суспільства із сектором безпеки і оборони, який і надалі продовжується у ракурсі підтримки заходів щодо реформування цього сектору, зокрема й у сфері впровадження гендерного підходу у діяльність інституцій сектору.

Дійсно, тоді, на початку війни, складові сектору безпеки і оборони були не готові повною мірою до тих викликів, які стоять перед нами і сьогодні, їм не вистачає експертного потенціалу в середині, штатних підрозділів, фінансових ресурсів. Щодо сфери гендерної політики склалося так, що весь експертний потенціал країни і до сьогодні залишається у громадському секторі.

Співпраця з громадськими організаціями в гендерній сфері дає свій неоціненний внесок у реформування Збройних сил України, а саме: у питаннях аналізу внутрішньої розпорядчої документації та підготовці законопроектів щодо недискримінації і реалізації принципу рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, у питаннях інформування та навчання персоналу, у питаннях комунікації із громадами в районі конфлікту та суспільством загалом тощо. Тому важливо приділити увагу саме ролі громадянського суспільства в реалізації гендерної політики в Збройних силах України (ЗСУ).

Громадянське суспільство, може бути ефективним партнером парламенту щодо підтримки реформ у ЗСУ. Контроль з його боку передбачає активну участь громадських організацій у практичній діяльності ЗСУ з метою забезпечення врахування рівних прав і можливостей та недискримінації персоналу ЗСУ та врахування потреб, інтересів, точок зору місцевого населення на рівні громад під час здійснення заходів безпеки.

Цю важливу роль всіх організацій громадянського суспільства разом із засобами масової інформації (ЗМІ), окремими гендерними експертами та активними громадянами складно переоцінити. Громадські організації та ЗМІ – це канали зв'язку, вони:

- трансформують потреби безпеки суспільства у вимоги безпеки і доносять їх до уряду, Верховної Ради та ЗСУ;
- транслюють та передають владі реакцію суспільства на діяльність ЗСУ;

⁶⁵ У розділі використані матеріали із таких джерел:

Взаємодія органів державної влади та громадянського суспільства : навч. посіб. / за наук. ред. д-ра соц. наук, проф. Ю. П. Сурміна, д-ра іст. наук, проф. А. М. Михненко ; авт. кол. : Ю. П. Сурмін, А. М. Михненко, Т. П. Крушельницька та ін. К. : НАДУ, 2011. 388 с.

Збірник звітів за результатами оцінки діяльності органів виконавчої влади за напрямком “взаємодія з громадськістю”: Збірка / упоряд.: Л. Паливода – К.: [бФ “творчий центр тцк”], 2018.

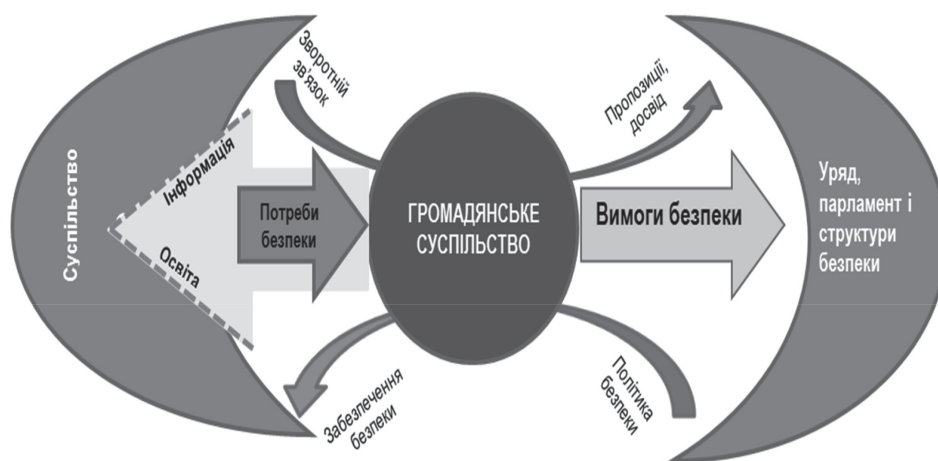
Путівник гендерної інтеграції у Збройних Силах України. К., 2020. 228 с.

Уварова О., Ясенювська М. Забезпечення прав жінок і дівчат, які зазнали внутрішнього переміщення: роль громадських організацій. Харків, 2020.

- інформують громадськість і підвищують обізнаність щодо питань урядування у сфері мандату ЗСУ;
- відіграють важливу роль, доносячи потреби та інтереси місцевих груп і меншин до органів влади, представляючи суспільство та маючи унікальний доступ до цих груп;
- забезпечують технічну складову під час формування та реалізації політики й аналізу потенційних наслідків тих чи інших політичних рішень;
- оцінюють і стежать за діяльністю ЗСУ;
- навчають широку громадськість, інші організації громадянського суспільства та персонал ЗСУ;
- служать джерелом досвідчених гендерних експертів.

Взаємодія всіх частин громадянського суспільства із врахуванням всіх потреб подана на рис. 6⁶⁶.

Рисунок 6

7.2. Врахування гендерного підходу в процесі демократичного цивільного контролю над ЗСУ

За рахунок інтеграції гендерних аспектів у процесі реформування ЗСУ забезпечується комплексний характер механізмів контролю.

Існує безліч різних видів участі громадських організацій у контролі над ЗСУ, у тому числі шляхом надання політичних консультацій і допомоги технічних експертів, участі в проведенні моніторингу, заходів з підвищення обізнаності громадськості, досліджень і аналізу.

Серед заходів, які можуть бути ініційовані громадськими організаціями з метою підвищення обізнаності персоналу ЗСУ, можна назвати такі:

- планування й проведення інформаційних кампаній з метою підвищення рівня обізнаності роботодавців, військовослужбовців і працівників щодо їхніх прав та обов'язків (варто подавати приклади дискримінаційного розрізнення та алгоритми дій при вирішенні цих ситуацій);
- забезпечення радників з гендерних питань у ЗСУ необхідною кількістю громадських гендерних експертів та експертних консультацій з реалізації Національного плану дій щодо виконання Резолюції Ради безпеки 1325 «Жінки, мир, безпека»;
- сприяння запровадженню обов'язкових курсів (під час навчання та підвищення кваліфікації) передусім для командирів / начальників та радників з гендерних питань ЗСУ (з приділенням особливої уваги ситуації збройного конфлікту та різним потребам у безпеці різних категорій населення у період конфлікту);
- збирати інформацію щодо ситуацій порушення прав людини (особливо в зоні бойових дій) та забезпечувати відкритий доступ до неї;

⁶⁶ Путівник гендерної інтеграції у Збройних Силах України. К., 2020. С.143.

- сприяти запровадженню в закладах вищої освіти ЗСУ, які готують спеціалістів за напрямками «правознавство» і «міжнародне право», навчальних програм із питань гендерної рівності (з приділенням особливої уваги методиці відстеження шкоди цивільному населенню в зоні бойових дій);
- збирати і поширювати інформацію, практичні кейси про наявні стандарти належної поведінки суб'єктів у ситуації конфлікту, інформувати про можливість отримання консультацій від представників держави та /або експертного середовища;
- розробити рекомендації для відповідних фахівців ЗСУ щодо потенційних ризиків, пов'язаних із ситуацією конфлікту, під час ведення воєнних та гуманітарних операцій.

Як свідчить практика, освітні заходи громадських організацій є дієвим інструментом донесення інформації про проблему та шляхи її подолання до осіб, які мають займатися вирішенням цієї проблеми в ЗСУ.

Інтеграція гендерних аспектів і підключення жіночих організацій можуть сприяти зміцненню місцевої ініціативи в плані визначення змісту реформ, у тому сенсі, що це забезпечує участь чоловіків і жінок, які отримують можливість заявляти про свої відмінні один від одного потреби, погляди і пріоритети. Як наслідок – підвищується репрезентативність, відповідальність і легітимність ЗСУ в очах населення.

Здійснення громадськістю моніторингу заходів, що проводять Збройні сили України, сприяє зміцненню безпеки і правосуддя, зокрема у сфері попередження дискримінації на робочому місці і сексуальних домагань, та сприяє підвищенню продуктивності і ефективності оперативної діяльності ЗСУ. А громадський моніторинг кадрової політики ЗСУ, особливо в аспекті зобов'язань ЗСУ щодо підвищення рівня набору, утримання та просування по службі жінок і осіб з числа інших недостатньо представлених груп, сприяє зростанню довіри до ЗСУ з боку населення.

Реальний стан взаємодії Збройних сил України з громадськими організаціями в аспекті гендерних питань

Взаємодія ЗСУ з громадськими організаціями, що реалізують гендерні проекти, може бути різною: починаючи від односторонньої критики громадськістю ЗСУ та проголошення рекомендацій, закінчуючи дійсно взаємокорисною співпрацею щодо забезпечення прав і свобод громадян, як всередині ЗСУ, так і ззовні. Найкращий результат взаємодії державних інституцій сектору безпеки і оборони з громадянським суспільством – це тісна плідна співпраця щодо формування конкретних алгоритмів дій, процедур та розробки певних внутрішніх документів.

Співпрацю ЗСУ з громадянськими організаціями сьогодні можна окреслити такими сферами:

- розробка механізму запобігання та протидії дискримінації та насильству за ознакою статі;
- розробка гендерно-чутливих інструментів у сфері управління персоналом у ЗСУ;
- підвищення кваліфікації радників з гендерних питань у ЗСУ;
- розробка інформативних та друкованих матеріалів для персоналу ЗСУ у сфері підвищення гендерної обізнаності;
- аналіз та оцінка стратегічних документів, підготовка пропозицій щодо будування оптимальної ієрархії внутрішніх документів у сфері гендерної інтеграції;
- навчання персоналу цивільно-військового співробітництва щодо відстеження шкоди цивільному населенню в районі конфлікту та імплементації цих алгоритмів в оперативне планування операцій штабу Об'єднаних сил.

Характеризуючи співпрацю гендерних громадських організацій із ЗСУ, можемо назвати її синергетичною. Виникає ефект взаємодії декілької факторів, коли їхня дія суттєво переважає ефект кожного, окремо взятого. Виникає нададитивний ефект, коли «ціле більше суми окремих частин», а «1+1=3».

В умовах створення командуванням ЗСУ політичної підтримки процесу гендерної інтеграції у ЗСУ та побудови ефективної мережі у ЗСУ радників з гендерних питань, зокрема, доведення критичної кількості жінок та чоловіків, прихильних до гендерно-інклюзивного миру та безпеки у ЗСУ та у країні в цілому, подібна синергія зусиль може служити прикладом іншим сферам суспільного життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Взаємодія органів державної влади та громадянського суспільства : навч. посіб. / за наук. ред. д-ра соц. наук, проф. Ю. П. Сурміна, д-ра іст. наук, проф. А. М. Михненко ; авт. кол. : Ю. П. Сурмін, А. М. Михненко, Т.П. Крушельницька та ін. К. : НАДУ, 2011. 388 с.
2. *Ворона Юлія*. Піти чи залишитись. Чи допоможе розведення військ закінчити війну на Донбасі // Українська правда. 9 жовтн 2019. URL : <https://www.pravda.com.ua/articles/2019/10/9/7228491/> (дата звернення: 10.07.2021).
3. Гібридна війна: технології сугестії та контрсугестії. Київ : Нац. акад.СБУ, 2018. 235 с.
4. *Грищенко Марія*. Стан та умови розвитку міських НУО та ініціатив в Маріуполі, Краматорську, Слов'янську // Donbas Studies. URL : <https://donbasstudies.org/stan-ta-umovi-rozvitku-miskih-nuo-ta-initsiativ-v-mariupoli-kramatorsku-slov-yansku/> (дата звернення: 12.07.2021).
5. Громадянське суспільство України: сучасні практики та виклики розвитку : аналіт. доповідь / [Яблонський В. М., Андріученко Т. В., Бекешкіна І. Е. та ін.] ; за заг. ред. О. А. Корнієвського, Ю. А. Тищенко, В. М. Яблонського. К. : НІСД, 2018. 128 с. URL : http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/Dopov_Gromadianske_Suspilstvo_druk_01-9151d.pdf (дата звернення 14.07.2021).
6. *Сгорова Анна, Кривошеєв Дмитро*. Треба налаштуватися на довгий діалог: Олександр Ярема про співпрацю влади та громадськості // Реанімаційний Пакет Реформ. 26.01.2021. URL : <https://rpr.org.ua/news/treba-nalashtovuvatysia-na-dovhyu-dialoh-oleksandr-yarema-pro-spivpratsiu-vlady-ta-hromads-kosti/> (дата звернення: 18.06.2021).
7. Збірник звітів за результатами оцінки діяльності органів виконавчої влади за напрямком «взаємодія з громадськістю»: Збірка / упоряд.: Л. Паливода – К.: [бФ «творчий центр тцк»], 2018.
8. Інститути громадянського суспільства та інститут громадських організацій в Україні: теоретико-методологічні та нормопроектні аспекти // Офіційний сайт Міністерства юстиції України. URL : https://minjust.gov.ua/m/str_20126 (дата звернення: 02.07.2021).
9. *Коропатнік І.М.* Адміністративно-правові засади взаємодії громадянського суспільства і Збройних сил України. Дис. ... доктора юридичних наук. К., 2016. 519 с. URL : <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/dissertations/12/1.pdf> (дата звернення: 02.07.2021).
10. *Кравченко Людмила*. Українська мова як засіб об'єднання суспільства та чинник національної безпеки України // Українське мовознавство. Вип.51. 2021. С. 5–27. URL : <https://ukr.movoznavstvo.knu.ua/archive/51-1/5-27/> (дата звернення: 18.07.2021).
11. *Мазій І. В.* Історичні аспекти становлення волонтерської діяльності у соціальній та безпековій сфері в світі та в Україні // Державне управління: удосконалення та розвиток № 10, 2015. ТОВ «ДКС Центр». URL : <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1174> (дата звернення 11.07.2021).
12. *Масенко Лариса*. (У)мовна (У)країна. Київ : Темпора, 2007. 88 с.
13. *Медвідь Л.П.* Права, свободи та обов'язки військовослужбовців в Україні: конституційно-правові аспекти. Дис. ... кандидата юридичних наук. К., 2016. 249 с. URL : http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/1392/1/medvid_dis.pdf (дата звернення: 02.07.2021).

14. Методичний посібник для військ (сил) з питань цивільно-військового співробітництва. Київ, 2019. 167 с. URL : <https://dovidnykmpz.info/social/metodychnyy-posibnyk-dlia-viys-k-syl-z-pytan-tsyvil-no-viyskovo-ho-spivrobitnytstva-2019-r/> (дата звернення: 12.07.2021).
15. Путівник гендерної інтеграції у Збройних Силах України. К., 2020.
16. *Сіцінська М. В.* Громадська рада: особливості її діяльності в секторі безпеки і оборони України // Державне управління: удосконалення та розвиток № 1, 2014. URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=673> (дата звернення 14.07.2021).
17. Соловей співає (документальний фільм). URL : <https://www.youtube.com/watch?v=rDErlyEQFGM> (дата звернення: 18.03.2021).
18. Тичина Владислав. Цивільно-військове співробітництво стало першою у ЗСУ структурою, сформованою за стандартами НАТО // АрміяInform від 09.10.2020. URL : <https://armyinform.com.ua/2020/10/cyvilno-vijskove-spivrobitnytstvo-stalo-pershoyu-u-zsu-struktureyu-sformovanoyu-za-standartamy-nato/> (дата звернення: 12.07.2021).
19. *Тощенко Ж.Т.* Взаємодія суспільства і Армії: людський вимір // Політична соціологія. К. 2014. URL : https://stud.com.ua/60952/sotsiologiya/politichna_sotsiologiya (дата звернення: 12.07.2021).
20. *Уварова О., Ясеновська М.* Забезпечення прав жінок і дівчат, які зазнали внутрішнього переміщення: роль громадських організацій. Харків, 2020.
21. Шоста річниця початку АТО: цифри і факти від 14 квітня 2020 // Слово і діло. Аналітичний портал. URL : <https://www.slovoidilo.ua/2020/04/14/infografika/bezpeka/shosta-richnytsya-pochatku-ato-cyfyry-fakty> (дата звернення: 12.07.2021).
22. *Lukichov Volodymyr, Nikitiuk Tymofiy, Kravchenko Liudmyla* Civil Society in Donbas, Ukraine: Organizations and Activities / Copy-editor: dr Grazvydas Jasutis, Richard Steyne. – Geneva (Switzerland): DCAF – Geneva Centre for Security Sector Governance, Design & layout: DTP Studio, 2021. 39 p. URL : <https://www.dcaf.ch/civil-society-donbas-ukraine-organizations-and-activities> (дата звернення: 12.07.2021).
23. Roslycky Lada. Language, psychological war, national security // Мова і суспільство. 2015. Вип. 6. С. 3–22.

ПЕРЕЛІК НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

- Конституція України // Верховна Рада України. Офіційний сайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.07.2021)
- Закон України «Про військово-цивільні адміністрації» від 3 лютого 2015 року // Верховна Рада України. Офіційний сайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-19#Text> (дата звернення: 12.07.2021)
- Закон України «Про громадські об'єднання» // Верховна Рада України. Офіційний сайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (дата звернення: 12.07.2021).
- Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25 квітня 2019 року // Верховна Рада України. Офіційний сайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення: 12.02.2021).
- Закон України «Про Збройні Сили України» // Верховна Рада України. Офіційний сайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text> (дата звернення: 12.07.2021).
- Закон України «Про національну безпеку України» // Верховна Рада України. Офіційний сайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 18.06.2021).
- Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» від 18 січня 2018 року // Верховна Рада України. Офіційний сайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19#Text> (дата звернення: 12.07.2021).

Закон України «Про утворення військово-цивільних адміністрацій» від 5 березня 2015 року // Верховна Рада України. Офіційний сайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/2015#Text> (дата звернення: 12.07.2021).

Указ Президента України № 697/2015 «Про Раду з питань національної єдності». URL : <https://www.president.gov.ua/documents/6972015-19637> (дата звернення: 18.03.2021).

Указ Президента України №240/2016 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України»». URL : <https://www.president.gov.ua/documents/2402016-20137> (дата звернення: 13.07.2021).

Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України» // Верховна Рада України. Офіційний сайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text> (дата звернення: 18.06.2021).

Проект Указу Президента України «Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки» // Урядовий портал. 17 червня 2021. URL : https://docs.google.com/document/d/1N9y3XeZ_W5eFE3aKNTm5KHts2FEmqd8h/edit (дата звернення: 12.07.2021).

Указ Президента України «Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки» // Урядовий портал. 17 червня 2021. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/4872021-40193> (дата звернення: 12.11.2021).

Указ Президента України «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» від 26 лютого 2016 року, у якому додана «Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки» **(втратив чинність)**.

Указ Президента України № 487/2021 від 27 вересня 2021 року «Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки».

Указ Президента України №473/2021 від 17 вересня 2021 року «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року “Про Стратегічний оборонний бюлетень України”».

Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки // Верховна Рада України. Офіційний сайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2016#n25> (дата звернення: 18.06.2021).

Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021 – 2025 роки. URL : https://docs.google.com/document/d/1ebwVQFp-SKAIPZZK3S_0ATb_A-qrhgBi2M1mwGAbVDA/edit (дата звернення 11.07.2021).

Наказ Міністра оборони України від 18 травня 2011 року №262 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики у військовій сфері» // Офіційний сайт Міністерства оборони України. URL : <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/zvyazki-z-gromadskisty/gromadska-rada/nakaz-pro-uchasti-gromadskosti-u-formuvanni-ta-realizaczii-derzhavnoi-politiki-u-vijskovij-sferi.html> (дата звернення: 02.07.2021).

Наказ Міністра оборони України від 22.11.2017 № 612 «Про затвердження Концепції стратегічних комунікацій Міністерства оборони України та Збройних Сил України» // Верховна Рада України. Офіційний сайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0612322-17#Text> (дата звернення 11.07.2021).

Директива Міністра оборони України від 27 квітня 2009 року №Д-13 «Про вдосконалення співпраці органів військового управління з громадськими організаціями» // Офіційний сайт Міністерства оборони України. URL : <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/zvyazki-z-gromadskisty/gromadska-rada/direktiva-ministra-oboroni-ukraini-pro-vdoskonalennya-spivpraczi-organiv-vijskovogo-upravlinnya-z-gromadskimi-organizacziyami.html> (дата звернення: 02.07.2021).

Доктрина публічного спілкування // Нормативно-правова база. Міністерство оборони України. Офіційний сайт. С. 4. URL : https://www.mil.gov.ua/content/standarts/doktryna_pyblick_spilk_20200919.pdf (дата звернення 11.07.2021).

Положення про Громадську раду при Міністерстві оборони України // Громадська рада при Міністерстві оборони України. Міністерство оборони України. Офіційний сайт. URL : <https://www.mil.gov.ua/content/gromadska-rada/polozheniya.PDF> (дата звернення 11.07.2021).

Взаємодія держави та інститутів громадянського суспільства. Роз'яснення від Міністерства юстиції України, від 3.02.2011 року // Верховна Рада України. Офіційний сайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0018323-11#Text> (дата звернення: 18.06.2021).

